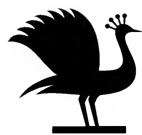
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03760

Łask Memorial Book

Zikhron netsaḥ la-ḳehilah ha-ḳedoshah Lasḳ

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

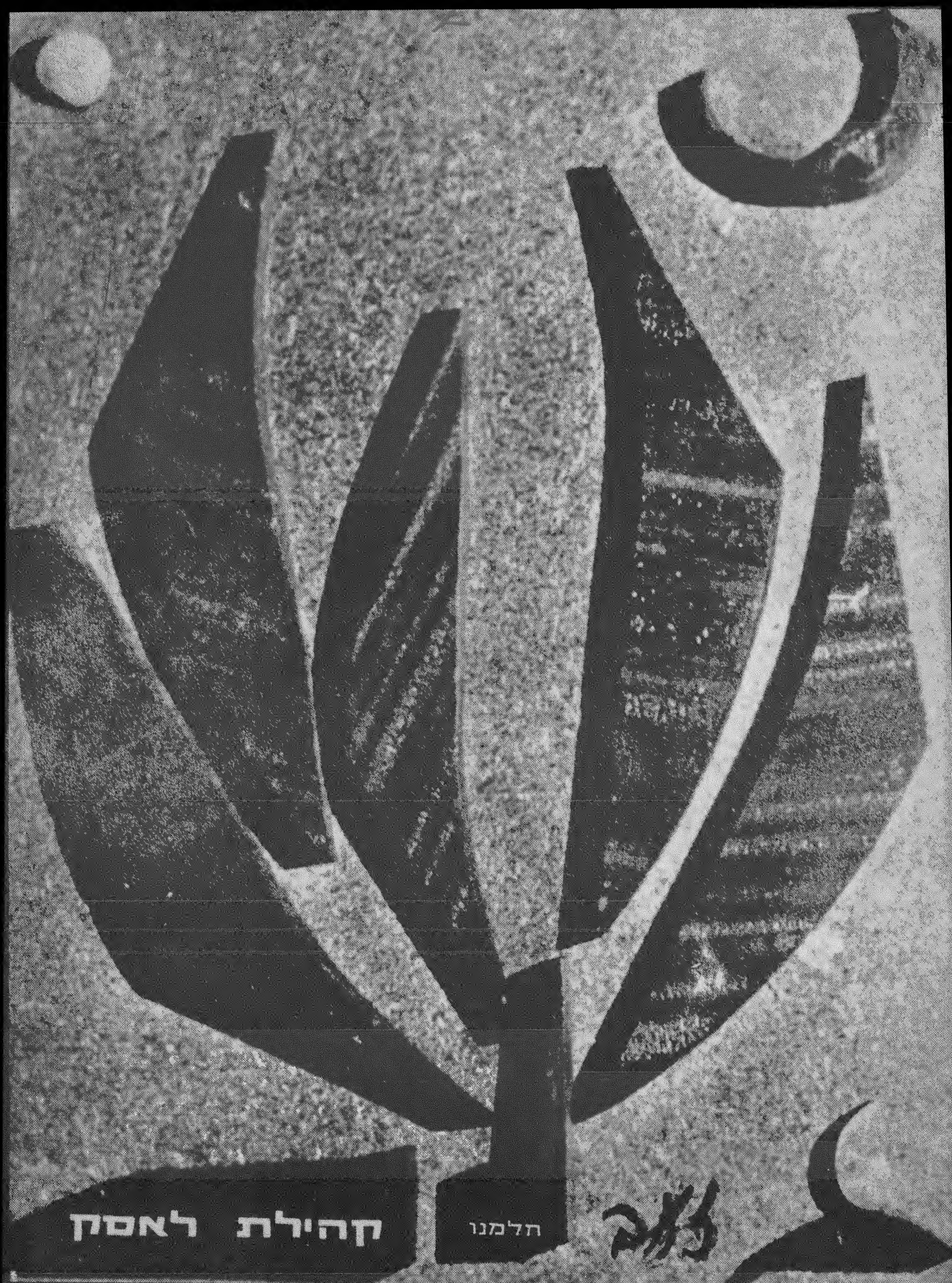

Original publication data

TITLE	Zikhron netsaḥ la-ḳehilah ha-ḳedoshah Lasḳ : asher niḥrevah ba-Shoʻah ... / nikhtav a. y. kitot 7-8 ba-hadrakhat Rivḳah Marḳus ; ha-ḥomer ha-sifruti ... luḳaṭ a. y. Zeʻev Tsurnamal.
DESCRIPT	93 p. : ill., facsims., map., ports. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Łask. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Łask. Łask (Poland) -- Ethnic relations.
ADD'L NAME	Tsurnamal, Zeʻev. Kefar Ganim. Bet ha-sefer ha-yesodi ha-mamlakhti.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

קהילת לאסק
חלמנו

76-950455

F

זכרון נצח לקהילה הקדושה לאסק

אשר נחרבה בשואה

בי"א באלול שנת תש"ב — 1942

החומר שבספר בחלק ההנצחה נכתב ע"י תלמידי כתות ז'—ח, בהדרכת המחנכת הגב' רבקה מרקוס, מפי שרידי הקהילה. החומר הספרותי, בספר, שנלמד בכתות, לוקט ע"י הח' זאב צורנמל.

בית הספר הממלכתי כפר־גנים
פתח־תקוה

תשכ"ז

ספר יזכור לאסק והנצחת הקהילה
ע"י בית הספר הממלכתי בכפר גנים פ"ת
בוצע ע"י "ארגון יוצאי לאסק בישראל".
היו"ר דוד דזיאלובסקי.

ה ע ו ר ך: זאב צורנמל (בורנשטיין)

חברי המערכת: שרגא נוימן, אברהם קוז'מין
דוד לערער, הינדלע מוזס
יחיאל נויבן, רחל גרינדלר
חיים ביאליק, שמואל ויגוצקי

נדפס בשנת תשכ"ז ע"י "המומחה"
מכון להדפסות מולטיליט ת"א
רח' רמב"ם 16 טלפון 55350

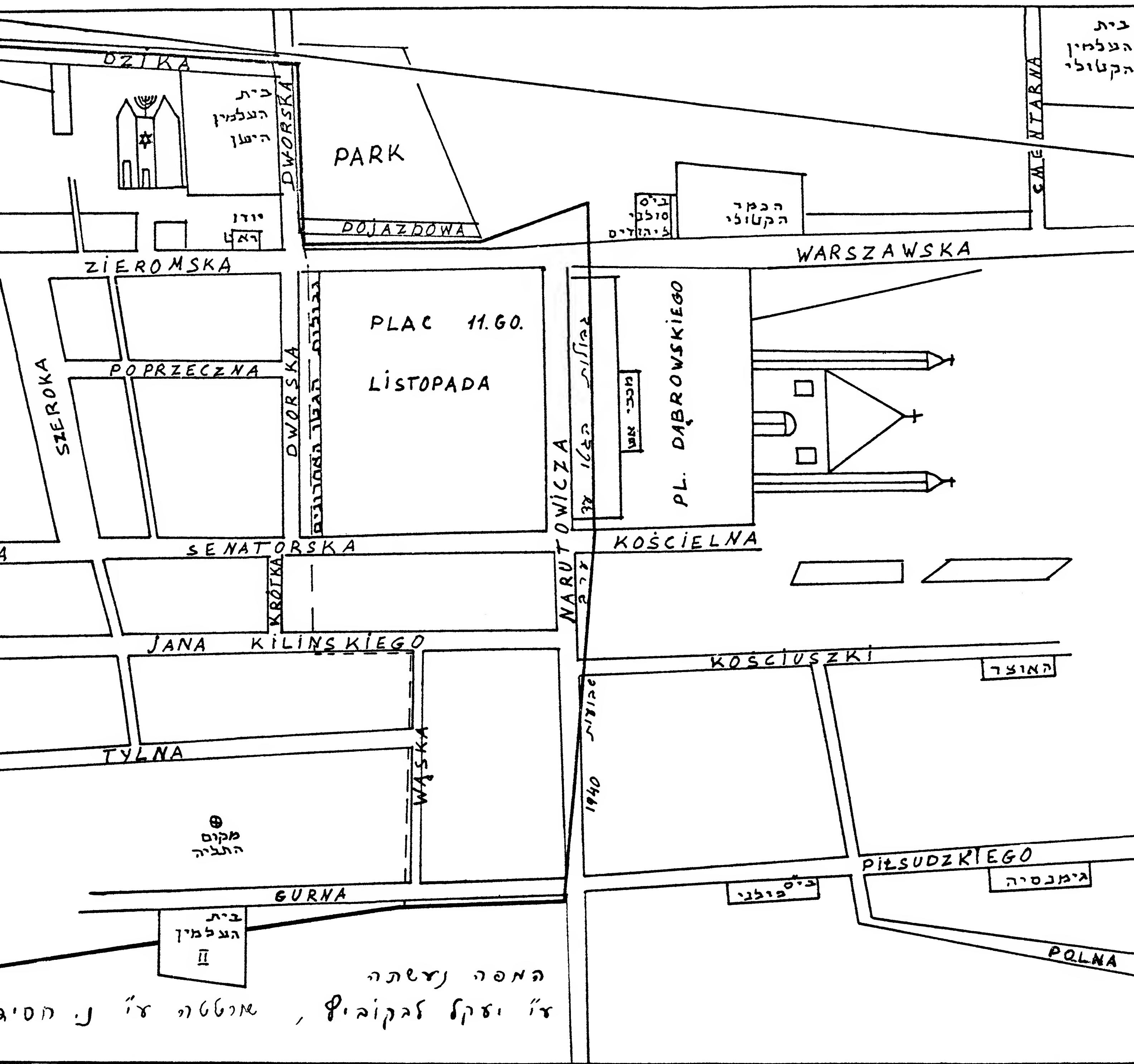
תוכן ספר ההנצחה

עמוד

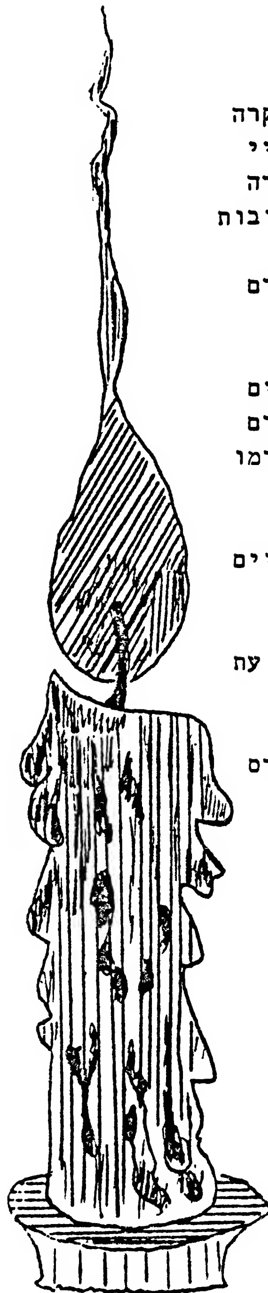

מפת הגטו 1939-1942

קנ"מ 1:1500

נ ז כ ו ר

נזכור ונחרות על לבנו את זכר קהילת "לאסק" שנעקרה ונמחקה, את בניה שהומתו ע"י הנאצים, שעונו עינויי גוף ונפש במחנות ההסגר והשמדה, שגורשו לארץ גזרה ולא נודעו עקבותיהם; שנרצחו בהמון בשוקים וברחובות שהובלו לטבח בקרונות מות, שנקברו חיים, שנחנקו בתאי הגזים ושֶנשרפו במשרפות המחנות, וחולל כבודם ונשפך דמם על קידוש שם ישראל.

נזכור ואל נשכח את ילדינו בקהילת "לאסק", טהורים בני טהורים, שנגזלו מחיק הוריהם בידי חיות – אדם והובלו לטבח, שנערפו והומתו במיתות משונות ונערמו ערימות בראש-חוצות.

עוללים ויונקים שנופצו אל אבני קיר ושהושלכו חיים בשקים למצולות נהרות בידים אכזריות.

נזכור את הדמעה זו האחרונה של הילד שקפאה באלם עת גוע בדרכים מרעב וקור.

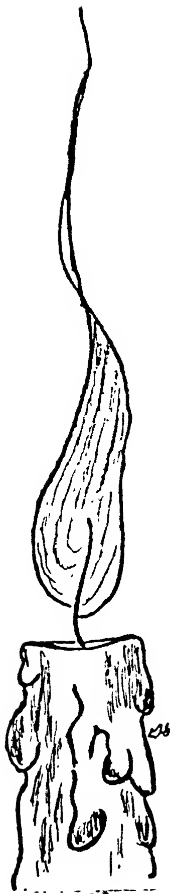
נזכור את זעקתו האחרונה, שנחנקה בחלל – עת נדרס והשלך אלי בור.

נזכור את אנקת ילד אחרונה: אבא, אמא, ראו! עת נפל בדרכים נרדף על צואר.

נזכור את נאקת – שכול של אב ואם, דם לבם הקרוע עת ילדיהם, מחמדיהם רוטשו לעפר;
נ ז כ ו ר ו ל א נ ש כ ח !

תלמידי כתות ז׳ – ח׳
בי"ס "כפר גנים".

IN MEMORIAN

We shall remember and inscribe in our hearts the memory of the community of "LASK", that had been uprooted and erased, the memory of the sons that had been killed by the Nazies, tortured physically and mentally in concentration and extermination camps, led to slaughter in death-trains, burried-alive, gased and burned to death in the crematories, their human dignity profaned and their blood shed in the sacred name of Israel.

We shall remember and never forget our children of the "LASK" comunity, pure and innocent, that were taken from their parents bosom by human beasts and led to death, beheaded, killed and piled high in the streets.

Babies and infnts that were smashed to walls and thrown alive to deep water by cruel hands.

We shall remember that last tear of a child, that freezed on his face when he starved and freezed on the roads.

We shall remember his last cry that lasted untill he died and had been thrown to grave.

We shall remember the last grown of an infant : Mammy, Dady - when he fell-down, chased like an animal.

We shall remember the moaning of father and mother, their torn and bleeding heart, when they witnessed the massacre of their children.

WE SHALL REMEMBER AND NEVER FORGET.

בזכירה סוד הגאולה

אמר הבעש"ט: רק זכירה שיש בה מעשה, חיוניות בה.

הרבה פעמים נקרא עמנו בתולדותיו לזכור. כל זכור היה קשור באירוע הסטורי מובהק. כך נקבעו חגים - ומועדים לזכר יציאת מצרים, חנוכה ופורים, לזכר הנצחון והצלה. כך ידעו הראשונים לנצור תודעה של זכירה בבחינת "אם אשכחך ירושלים".

בחיי עמנו יש דורות אשר בהם כאילו לא התרחש מאומה. עברו שנים שקטות יחסית, ודור מביע אומר לדור הבא. ויש ששר האומה מרכז בבת אחת, בדור אחד, כוחות יצירה וכוחות - הרס, סבל ותקוה, יסודים ותוחלת. רק לאחר זמן יודעים להעריך, כי היה זה דור נפלא, יחיד במינו, שזכה בזכיה גדולה.

בדור הזה התקפלו בנו שני מאורעות שלא היו כמוהם בתולדות ישראל. חורבן איום, שגם אנחנו, עם למוד יסורים, לא ידענו, והתחדשות של קוממיות ישראל, ששום אומה ולשון לא זכו לה אחרי חורבנם. את האושר הגדול בקיומה של המדינה, של החיים הממלכתיים, את הזוהר השופע מכל יצירה רוחנית וחמרית בארץ, ואת השפע שנתברכנו בו מחיי היצירה והעמל, אנו מקבלים ברצון כדבר המובן מאליו. על השבר הגדול שהושברנו בגולה, שזה אולי השורש שממנו צמח אילן הגאולה. על שליש האומה שנכרת, על מליון ילדים שלנו שנשחטו, סוף-סוף מצאנו ביטוי מתאים לצער וכאב ודרך חינוכית של זכירה והנצחה.

ז. צ.

מגילת־הנצחה

בית־הספר כפר גנים ב־ פתח־תקוה במדינת ישראל

מצהיר בזה חגיגית, כי ביום י' לחודש טבת תשכ"ז קיבל עליו את המשימה הקדושה

להנציח את קהילת "לאסק" (בארץ פולין)

שנחרבה בשנות השואה על ידי קלגסי הנאצים הטמאים וגרוריהם.

תלמידי בית הספר, בשיתוף עם הרשויות החינוכיות ועם ארגוני הקהילה בארץ ובתפוצות, ובעזרת הוועדה הארצית להנצחת הקהילות שעל יד יד־ושם בירושלים, יעשו כמיטב יכולתם וימשיכו בפעולה שהחלו בה להעלות לזכר עולם את הקהילה הנ"ל בחייה ופעלה, עד לשואה וכן בסבלה, מאבקה וכליונה בתקופת החורבן.

על החתום:

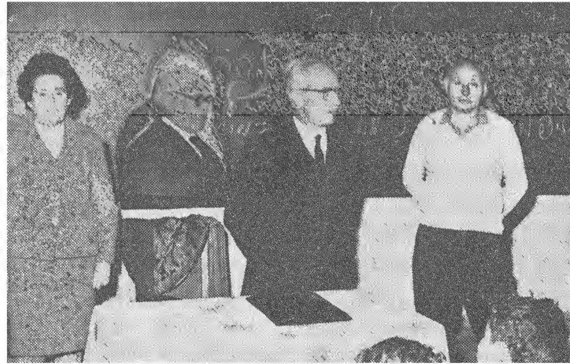
מנהל(ת) בית הספר פסח קולר מחנך(ת) הכיתה רבקה מרקוס

נציגי התלמידים המנציחים: א) מ.אעיני ב) י.ליפשיץ ג) ע.ינאי

ב"כ ארגון הקהילה: א) ד. צבילחובסקי ב) ש. נוימן ג) [illegible]

מגילה זו נתקבלה ביד ושם למשמרת עולם.

מנהל ביה"ס מר פסח קולר, מר זאב צורנמל

מר דוב אלוני, והמחנכת מרת רבקה מרקוס

טקס הפתיחה של הנצחת קהילת "לאסק"

ע"י בית הספר הממלכתי בכפר-גנים, פתח תקוה ביום ב׳, י׳טבת תשכ"ז.
בטקס השתתפו: התלמידים של כתות ז - ח, המנהל מר פסח קולר,
המחנכת רבקה מרקוס ומטעם "יד ושם" מר דב אלוני
וחבר הועדה מר זאב צורנמל.

קטעים מדברי הנואמים

מר פ. קולר - מנהל ביה"ס.

ידוע לכם כבר לשם-מה התכנסנו והתאספנו יחד כעת. הנושא הזה של הנצחת קהילת "לאסק" קרוב ללבכם וגם ללב הוריכם. בהנצחה זו, נעלה מחדש את האסון הנורא שפקד את עמנו בימי מלחמת העולם השניה.

הנאצים התכוונו ממש להכחידנו, לא רחוק היה היום, שהצורר הזה, היה מצליח לבצע את אשר זמם. בששה מליונים עשה כלה, ששה מליונים הומתו במיתות שונות. אולם "נצח ישראל" התגבר על הצורר הנאצי.

אלפים קהילות יהודיות נחרבו ואנו מצווים להנציחן, ללמוד על חייהן ובזה להחיותן ולצרור אותן בחיי ההופש של מדינתנו. ובטקס צנוע זה אתם פותחים את לבכם להנציח את קהילת "לאסק" שאינה קיימת עוד.
משימה קדושה אתם לוקחים על עצמכם היום! תפילתי וברכתי; יהי רצון שנמלא את משימתנו בהצלחה!

גב׳ רבקה מרקוס - מחנכת שתי הכתות.

מצטרפת בכל לב לדברי מר פסח קולר, מעריכה הערכה עמוקה את המעמד הזה ומוסרת לאורחים הנכבדים את הצהרת המנציחים:
נכבד את זכרם של קדושי "לאסק" בקימה.

רבקה: נפתח בשיר: "אל נא תאמר" של הרשקו גליק.

אל נא תאמר

אל נא תאמר: הנה דרכי האחרונה,
את אור היום הסתירו שמי העננה!
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

מארץ התמר עד ירכתי כפורים
אנחנו פה – במכאובות ויסורים,
ובאשר טפת-דמנו שם נגרה
הלא ינוב עוד עוז-רוחנו בגבורה.

עמוד השחר על יומנו אור יהל
עם הצורר יחלוף תמולנו כמו צל
אך אם, חלילה, יאחר לבוא האור –
כמו ססמה יהא השיר מדור לדור.

על כן אל-נא תאמר: דרכי האחרונה!
את אור היום הסתירו שמי העננה!
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

קבוצת תלמידות-ים: פסוקים מתהלים:

אלוהים, אל דמי לך, אל תחרש ואל תשקוט אל!
כי הנה אויביך יהמיון, ומשנאיך נשאו ראש:
על עמך יערימו סוד, ויתיעצו על -צפוניך:
אמרו: לכו ונכחידם מגוי, ולא -יזכר שם ישראל עוד:
הנשא שופט הארץ, השב גמול על-גאים!
עד-מתי רשעים ה'; עד מתי רשעים יעלוזו?
עמך ה' ידכאו, ונחלתך יענו,
אלמנה וגר יהרוגו ויתומים ירצחו.

<u>מר דב אלוני -מטעם "יד ושם"</u>.

ילדים חביבים, המורות ומנהל ביה"ס הנכבדים וידידי זאב צורנמל.
תענוג מיוחד לי היום להשתתף במעמד הנצחה זה בביה"ס בכפר גנים.
כשמו כך הוא, כל ביה"ס, כמו הכפר והסביבה טבול בצמחיה רעננה. שקט ואויר צח, מרחב של 10 דונמים, ממש גן-עדן עלי אדמות.
זאב רעי, כשנכנסתי לשער ביה"ס זה שאתה היית מן הבונים, הרגשתי את עצמי כאלו נכנסתי לביה"ס שאני עבדתי בו. מותר לי לומר לפניכם את מקצת שבחו של מנהלכם הראשון אף-כי שלא לרצון של זאב. לא יכולתי אחרת. הסיבה לכך הוא, המעמד היפה הזה, הראשון בפתח תקוה על 54 בתיה"ס המ"מ ומ"ד.

שנים אחדות דברנו על לב המנהלים, נהלנו מו"מ עם כל אחד לחוד ובצותא. למעשה לא עשו ולא-כלום, עד שקמתם אתם, הראשונים בפ"ת העיר והאם. היום בבואכם הביתה, ספרו להוריכם שאתם מנציחים חלק קטן מן ששת המיליונים שהושמדו, ואינם. לא נחיה את הקהילות על יהודיה במקום היותם, בתפוצות אירופה, ואיש מאתנו לא יסע לשם, הלא גם מקום קבורתם של היקרים שנפלו, איש אינו יודע, היכן הוא?

34 אלפים קהילות לא נחיה ואותן יש להנציח. ונחרות על לוח לבנו את המספר הגדול 34000 קהילות שנחרבו ואחת מהן, את "לאסק" ננציח. אלה שנשארו לפליטה מהרג "לאסק" יבואו הנה, או שאתם תסעו אליהם לראיין אותם. הם עודם זוכרים מה היה לפני החורבן, בעיניהם ראו את החורבן. הם עדים נאמנים וכשרים למסור לכם על הכול.

יש חביבי, למהר לעשות זאת, עוד מעט גם העדים האלה ישכחו את אשר ראו וחיו, או שילכו בדרך כל אדם וישאו את כאבם אתם לעד. נכון שאתם, אולי גם הוריכם אינם מכירים את הקהילה הזאת וזה המיוחד שבדבר. בכל פעם שיזכר שם "לאסק" יופיע בזכרונכם המעמד החגיגי ואולי גם דברים אחדים מדברינו היום.
יום גדול הוא לי ולכם היום הזה. בו אנו מחיים קהילה בישראל, קהילתו של ידידי זאב. עלו והצליחו!

<u>חבר זאב צורנמל.</u>

ילדים יקרים, ה' דב היקר, חבר פסח, מנהל ביה"ס ורבקה היקרה. מוטב אילי לו הייתי שותק כעת, כל-כך אני נרגש מדברי החברים שדברו לפני, מן המעמד היפה שאתם, ילדים, יצרתם בשבתכם כולכם מרוכזים מסביבנו ושומעים על קהילה שהיתה פעם, קהילת "לאסק" בפולין, שאני בנה.

יודע אני, שאין הדבר הזה שאנו רוצים לעשות, קל. לא קל לטלטל את כולכם בעיקר את רוחכם אל "לאסק" הריקה כעת מן יהודים ולהכריז: "עצמות היבשות שמעו דבר ה'"! אבל אנו יכולים במשך הזמן ללמוד לטוס ברוחנו למרחק זה מכאן לשם וחזרה לכתה.

למר אלוני יש כבר נסיון בטיסות כאלה, גם לי לא קשה הדבר, בפרט שח' פסח, המנהל שלכם, ורבקה יעזרו לי בכך. הסתכלו רגע על מפת פולין וראו נא את המקום הזה, בנקודה הזאת, "לאסק" שמו. בין קאליש עיר עתיקה בפולין הגדולה ובין לודז' על קו מסילת הברזל קאליש-וארשא. העיר לאסק שכנה בשפלה פוריה, מוקפת יערות אורן וכרי מרעה לרוב. שני נחלים "פיסה" ו"גרבובקה" הקיפו אותה מדרום. עיר עתיקה שנוסדה בשנת 1422 נקראה על-שם בעל אחוזות "לאסק". היהודים נקראו לשם ופיתחו את המקום במשך 500 שנים.

לפני מלחמת העולם השניה היו בה כ-3000 יהודים. לא אספר כעת על חייהם ועל מעשיהם של היהודים ב"לאסק". את זה אעשה בשעורים מיוחדים לכך ויעשו זאת גם חברי, בני עירי שיבואו ויתארו לפניכם את חיי הקהילה היהודית ששקקה חיים דינמיים לפני בוא הצורר.

כעת ברצוני רק לפתוח את לבותיכם ולקיים את הצואה של השמש מסלובודקה:

ה צ ו א ה

בישיבת סלובודקה בגיטו של ליטא
יושב לו שמש זקן ואבול.
את תפילת הודוי בלחש יפליטה
ירשום את צואת הדור השכול.

עת תצאו לחופשי, יהודים,
ספרו לבנים, בני בנים
על סבלות ותלאות שבאונו
על רצח וכאב ידעונו.
הראו הקברים בכל מקום פה פזורים.

נפטר השמש - צואתו מהבהבת
בלב יהודים מגדול ועד טף.
באותיות זהב היד כאן כותבת
קורות הגיטו, חייו ושיריו.

אך יבוא יום והשמש תאירה
שוכני-גיטו יצאו לחופשי,
אז נבוא לקברים ונוקירה
היהודים שמסרו את נפשם.

(מתוך "מן המצר קראתי")

של משה פרגר

אתם מתבקשים לקים את הצואה הזאת. וכי תשאלו מדוע עליכם לעשות זאת? מפני שאתם חיים במדינת ישראל, והם שם ב"לאסק" הכינו את כל חומרי הבנין לבנין מדינתנו היקרה. לא בלוקים וטיט ממש, אלא רוח חלוצית, אהבת ישראל והמולדת, וכחות לכבוש את הארץ ולהגן עליה מפני אויבינו. על כל המעשים האלה נספר לכם, אתם תלמדו לדעת בנים של מי אתם ותדעו להוקירם.

תלמדו, כמובן, על השואה, ותדעו איך נחרבה והושמדה היהדות העסיסית בארצות אירופה, מתוך הצצה באשנב הקטן ששמו "לאסק".

כי כך נחרבו 34000 קהילות, רבבות מוסדות חנוך, תרבות וחסד, בתי כנסת ובתי מדרש, בתי יתומים ובתי חולים יהודיים. החורבן הקיף עשרים ואחת ארצות. בכל הארצות האלה לא היתה אף קהילה שניצלה בשלמותה. ההשמדה היתה מתוכננת מראש ע"י המנגנון של הנאצים, ונעשתה לעיני כל העולם. והעולם הנאור ידע על כך ושתק...

בטוח אני בכם, כי תתאמצו למלא את אשר מוטל עליכם בחיבוריכם ובשיריכם תזדהו עם יהודי "לאסק" וילדיהם כאלו אתם בני "לאסק". זאת תהיה "תחית המתים".

תחיו את קהילת "לאסק". על-כך ברכתי על מעשי ידיכם.

התקוה: כל עוד בלבב פנימה...

המנציחים כתות ז׳ - ח׳ עם המורים

LASKER SOCIETY IN ISRAEL
KUPAT GMILAT CHASADIM

ארגון יוצאי לסק בישראל
קופת גמילת חסדים

ADDRESS: [redacted]
TEL-AVIV, [redacted]

הכתובת: [redacted]
תל־אביב, [redacted]

תל-אביב רחוב מכבי 11

תל־אביב, יום ו׳ בשבט תשכ״ז 19 בדצמבר 1966

לכבוד
מר פסח קולר – מנהל ביה״ס כפר-גבים.
מרת רבקה מרכוס –מחנכת כתות ז – ח.
ותלמידים היקרים.

שלום וברכה!

בסיפוק רב ובקורת רוח מיוחדת קבלנו את הידיעה המשמחת,מפי חברנו זאב צורנמל, שקבלתם על עצמכם להנציח את הקהילה "לאסק" ע״י בית ספרכם.

שנים אחדות אנו מתלבטים ברעיון זה, כיצד ואיך נספר לילדינו על עירנו ועל קדושיה? כיצד ואיך נקשור קשר-חי עם הקהילה שלנו שאיננה כבר, פרט מעטים מאד נשארו בחיים.

התשובה על כך באה ממך,המנהל היקר, לכן אנו מודים לך ולמורה רבקה מראש על הגאולה הזאת.

ברצוננו להדגיש, כי במעשה ההנצחה הזאת תקום העיר "לאסק" לתחיה בעינינו, יקומו לתחיה כל היקרים שלנו, שהושמדו ע״י הנאצים, אתם, אלה שאפו לעלות ארצה, יעלו הפעם....

יקום העבר ויספר על החיים של אז, כאשר יהודים היו,התפרנסו בדוחק, שמחו בגורלם וקיוו להגאל. נספר לכם על היגון הגדול שאין לו ביטוי אחר בשפתנו כי אם " שואה ".

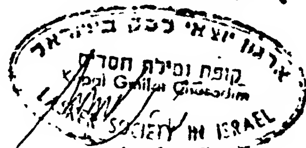
ויכתב ספר על ידכם וספר זה יהיה הנר שידלק תמיד ולא יכבה ויזכיר את אשר עשו הנאצים להורינו, לאחינו ולילדים שלנו שם.

מעשה ההנצחה יקשור אותנו אל בית ספרכם ותהיה לנו,לאלה שנשארו, נחמה, ולאלה שעברו את דרך היסורים ונשארו בחיים לעדוד והשתתפות בכאבם וצערם.

בכבוד רב ובברכת הצלחה

ה ו ע ד

(–) דוד דזיאלובסקי יו״ר
(–) חיים ביאליק
(–) זאב צורנמל
(–) הינדה פוזס
(–) רחל גרינדלר
(–) אברהם קוז׳מין
(–) שמואל ויגוצקי
(–) דוד לרר

אנו מנציחים

העירה לאסק, שליד העיר הידועה לודז' אשר בפולין, נבנתה בין יערות, לפני כחמש מאות שנים, כולה טובלת בירק. כשהגיעו היהודים לעירה בימים ההם התחילו לאט-לאט קובעים משכנם בה והביאו עמם ברכה רבה לעירה הזאת. עובדה זו הבין כהלכה הפריץ לאסקי, שאת שמו נושאת העירה. על כן, קרב את היהודים, השתדל להטיב עמם ולמלא משאלותיהם.

כך הלכו היהודים והתערו בעירה. הם חוללו נפלאות בכל אשר פנו. הם סחרו ומכרו והרויחו את לחמם בכבוד. התקדמותם של היהודים היתה לפלא בעיני הגויים שבעירה. ברבות הימים הפכה לאסק לעירה יהודית פורחת ומשגשגת.

חיי הקהילה הקטנה שקקו ותססו. הגברים עסקו להם במלאכתם, בפרנסת משפחותיהם. הנשים היו טרודות בהכנת תבשיליהן ובגידול הילדים. ודילדים החמודים, מסולסלי הפיאות, למדו תורה ואף השתובבו, כשציציות מבצבצות מבעד לחולצותיהם, והכובע תמיד חבוש לראשיהם.

החיים זרמו להם בעירה במסלולם, עד אשר ביום מר ונמהר הגיחה החיה הנאצית, אשר בצפורניה עקרה והשמידה את כל היהודים בעירה השלוה, ומחתה את קהלת לאסק מעל פני האדמה.

אנו, ילדי בית הספר הממלכתי בכפר-גנים, קבלנו על עצמנו את הנצחת העירה לאסק, שהיא עיר מולדתו של מר זאב צורנמל, שהיה מנהל בית ספרנו.

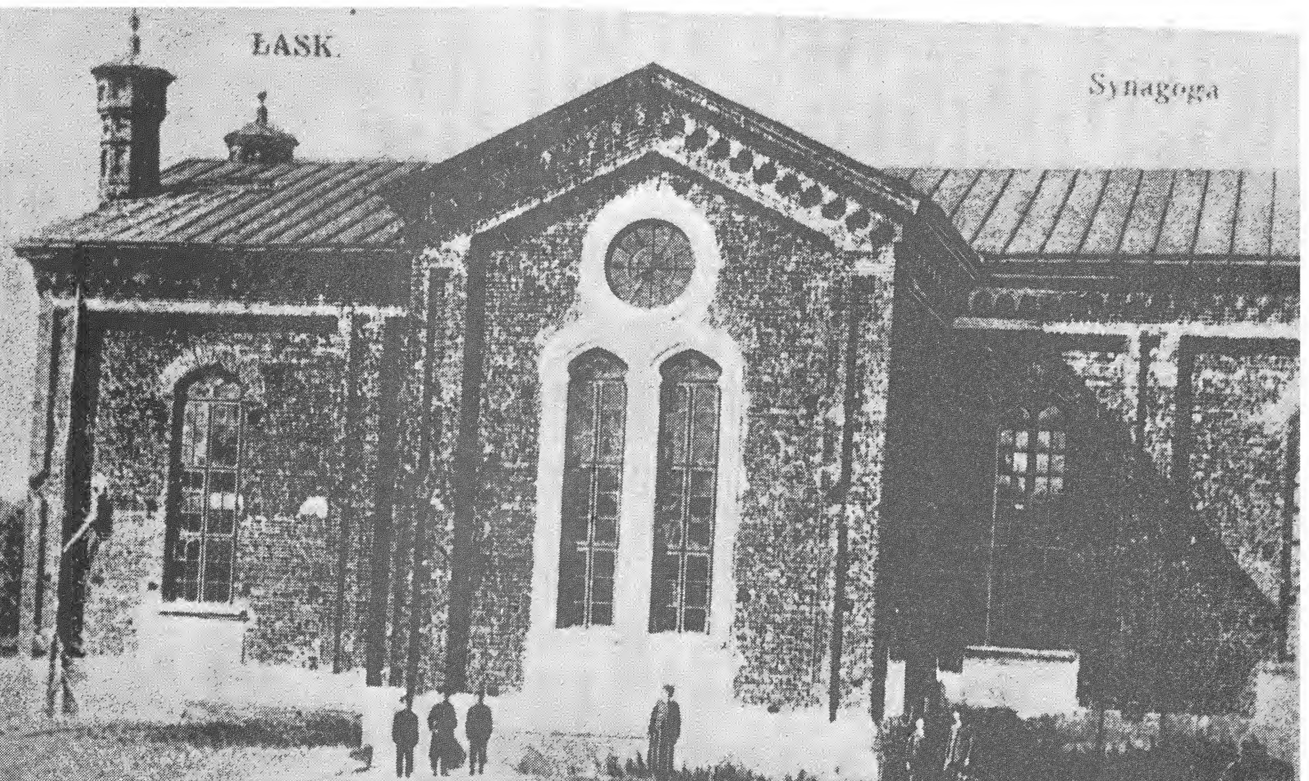
אנו לומדים להכיר את היהודים שחיו שם במשך דורות רבים. אנו שמחים בששונם וכואבים את כאבם. וגדול צערנו כאשר שרידי לאסק מספרים לנו על גורלם המר ועל... לא נשכח!

ננציח אותם בלבנו!

ורד ומלכה

בי"ס לחינוך ממלכתי

בכפר גנים

<u>בית הכנסת הגדול</u>

אותו הפכו הגרמנים לאורות סוסים. צעיר שמסר להם את המפתח של ביהכ"נ נרצח על ידם ביריה, על סף הכניסה.

לאסק יקירתי

לאסק עירתי, עירתי,
לך רבה אהבתי.
בך שבילים צרים ואחו,
ויערות שכבר נִדַחוּ.

את עלית באש המלחמה –
כשבך קדושים וטהורים,
עתה; אינם, אינם אתנו.

בך בליתי ימי ילדות חביבים,
הנה עברו חלפו שנים,
זכרם חקוק מאד בלב בנים,
ולא ימחה לעולמים.

נורית בן-צור

כתה ח׳

בית ספר כפר גנים

הראשונים לכליון – יצחק קצנלסון

הראשונים לכליון – התינוקות היו, יתומים פעוטים, הפקר על אדמה
הם, הם הטוב שבעולם, מיטב החן לארץ החשיכה!
הם, יתומים רבים! מהם, מגלמודי-עולם בבית-מחסה הציצה לנו נחמה,
מן הפנים העגומים, אלמים ואפלים, אמרנו, עוד אור יום עלינו יבקיע!

הנה כי כן, בסוף החורף 42, בבית מחסה כזה עני,
ראיתי ילדים, אך זה נאספו ברחוב, ואתכנס אלַי פנה מן הפנות.
ואראה בחיקה של מחנכת שם תינוקת, פחות מבת שנתיים היא.
רזה-רזונת, חורון-המות בפניה ועינים לה, רצינות הן, רצינות.

ואתבונן בה, התבוננתי בבת שנתים זקנה זו, כסבתא כבת מאה.
היא הילדה בישראל, כבת מאה זו החמרה והענות –
אשר לא ראתה סבתא שלה בחלומה ראתה זו בהקיץ, התינוקת הנכאה.
ואבך, וכה אמרתי אל נפשי: אל בכי, הצער יחלוף, אך תעמוד בה
הרצינות!

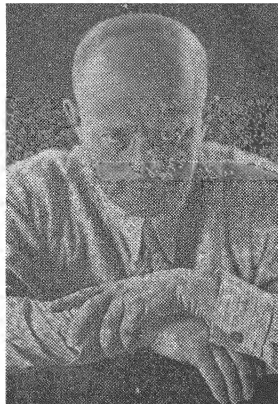
אל תבך... בתחנה זו עוד ילדה ראיתי, כבת חמש שנים.
היא כלכלה אחיה הפעוט ממנה, והוא בוכה, חולה האח.
בתוך ריבה קלושה טבלה פרורים של לחם מצֻנמים,
וברב חכמה אל פיו הבריחה... זכו עיני לראות בכך!

אני ראיתי זאת! ראיתי שם בבית את היתום, את הגדול;
נכנסתי לאולם אחר, הלכה צנה עזה - גם פה, גם שם -
ומרחוק תנור של פח - נגהו על קוֹמץ ילדים יפול,
התינוקות הערומים-כמעט נצבו סביב ללחש הפחם.

להט הקוסם. אחד רגלו הושיט, זה יד קטנה, קפואה קֻרב.
וזה כתפו הערומה, ואחד חור שחור-עין, ילד רך מאד,
ספר מעשיה. לא, לא מעשיה היתה זו! הוא סער, הוא התלהב -
הו, בן-אמוץ! כמוהו לא נלהבת ולשון ישראלית לא היתה לך כזאת.

יהודית דבר, מעורבה בלשון הקודש. לאו, לשון הקודש היא בכול!
שמע, שמע. ראה עיניו שלו, היהודיות, ואת מצחו, ואיך ישלח ראשו
ראשו למעלה, ישעיהו! לא קטן כמותו היית ולא היית כה גדול,
וטוב כמוהו לא היית - ולא אמת כזו בפיך, ולא האמנת כך!

יצחק קצנלסון

משורר השואה,
היכן אתה?
היכן שיריך וספוריך?
היכן, היכן בניך?...
ואשתך, חמדת נעוריך?

את שיריך אזכור בחיבה,
שיריך, המביעים אהבה רבה.
וספוריך חדורי העוז והגבורה
של עם קטן וגדול,
שהחליט לחיות ולא לחדול.

אביבה פרנדל

כתה ח׳

לאסק של הורי

העיר לאסק הנדחה,
מפי הורי לי עליה נודע.
על כל קורות עברה -
בפרט על תקופת השואה.

היך כל העיר הקטנה
כליל נכחדה?
על רבניה וחסידיה,
על כל בניה ובנותיה.

מה רע היה גורלם
של אותם יהודים?
שהנאצי צלף על גבם
וכצאן נשלחו לכבשנים!

ברטט ובחרדה נדמעו עיני,
לשמע דברי הורי.
כחיצים את לבי פלחו,
ולעד בקרבי נחרתו.

אוסיפה נא גם אני
לנאד הדמעות, דמעתי.
ולנצח אשבע בכוח,
לזכור ולא לשכוח!

עליזה - בת יפה ושרגא נוימן

הרב דמתא - ר' לייבל

כאשר ירד ענן הזוועות הנאצי על עירתנו לאסק, החלו פרעות רבות ביהודים. גם על הרב לא חסו. הפורעים התכונו לביישו, רצו וגם הצליחו. הם החליטו להתעלל ברב דוקא בשבת. הוציאוהו לרחוב לנקות את הרחובות ולמרוט אוזים בשוק. יהודים רבים רצו לעשות את המלאכה במקום הרב, אולם הנאצים לא אפשרו להם ודרשו כי הרב יעשה את המלאכה במו ידיו. בלית ברירה קם הרב לעשות את המלאכה הבזויה בשבת. הרב עשה את המוטל עליו בשירה "עם ישראל חי"! כששפתיו ממללות את התפלה "יתגדל ויתקדש"! הנאצים הארורים עומדים ומחיכים בעיני הברונזה שלהם, כשמבט פניהם רצחני.

אכן, הרב עשה את המלאכה, על-כך, אנו הילדים, לא נסלח לצורר הנאצי, לא נשכח את הכתוב בתורה: "זכור את אשר עשה לך עמלק"!

חננאל מקלב

כתה ח'

ביים דאַווענען אין דער לועסקער (לאַסק) שוהל.

המתפלל פרץ ביאליק איטשע ברם והילד וועלוועלע טנענבוים

קטע מדברי עו"ד מר גדעון האוזנר במשפט אייכמן

- - -"אך בכל פועל הדמים שלו אין עוד פרשה מזעזעת ומחרידה כפרשת מיליון ומעלה מילדי ישראל, שדמם נשפך כמים בכל רחבי אירופה. הפרדתם בכוח מאמותיהם המנסות להסתירם, רציחתם כשהם נזרקים ממכוניות-משא במחנות, קריעתם לגזרים לעיני האמהות, חבטת ראשיהם הפעוטים בקרקע, זריקתם באויר ותפישתם על חוד הפגיון, הם פרקי הזועות האיומים ביותר בכל פרשת הדמים"

תשמעו עדויות על מעשים שלב אנוש מסרב להאמין בהם. גדול משוררי השואה, יצחק קצנלסון, בטא זאת בשירו "על העם היהודי שנהרג":

איך אשיר - והעולם נהפך עלי שומם,
איך אנגן, בעוד ידי אפרך?
היכן מתי? מתי אני מבקש!
אלי, באשר כל גל אשפה מתרומם,
באשר תל אפר שם: הגידו נא איה אמצאכם ואיך?

אלגית העירות היהודיות

אין עוד, אין עוד בפולין עירות יהודיות,
על לאסק, זלוב, ווידאווה, פביאניץ בא הקץ;
שוא תבקש נרות דולקים בחלונות,
תסכיתה לזמרה מבית-תפלה של עץ.

אבדו שרידי פלטה, בלויים יהודיים,
נמחו העקבות, הדם כסה בחול,
ובסיד כחל סידו למשעי הכתלים,
כלאחר מגפה או לקראת חג גדול.

****

הֵן פֹּה בְּאֶלֶף לְבָבוֹת כִּי יוֹם יָבוֹא, זֶה יוֹם תִּקְוַת –
תְּפִלָּה אַחַת לֹא דָעֲכָה: שְׁעַת הַשִּׁחְרוּר וְהַבְּרָכָה.

„אֵין פַּרְפָּרִים פֹּה"
אלנה סינקובה

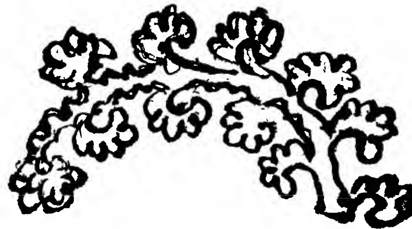
נוצץ פה רק הסהר, צונן, חור וזר,
וכבר מחוץ לעיר, מקום הליל יתגל,
נערי יהודים פיוטיים, שארֵי-בָשָׂר
לא ימצאו שני סהרי הכתם של שגל.

הם יהלכו על כוכב לכת, לא מכאן,
פרחו מבהלים משקט זה מקדר.
אין עוד העירות, מקום סנדלר פיטן
היה, שען - פילוסוף, טרְבדור - סַפָּר.

אין עוד העירות, מקום שירי תנך
מזג הרוח עם זמר פולני דומם,
זקני יהודים בצל הדבדבן הרך
בכי חומות הקדש של ירושלים.

אין עוד עירות, חלפו כצל אין הד,
וצל בין מלותינו יתגנב, ירטוט,
עד בקרבת אחים ישובו להתאחד
שני לאמים רוו מסבל שנות מאות.

מאת - אנטוני סלונימסקי
עברית - י. ליכטנבוים

שרגא נוימן בביה"ס

אנחנו פה

בגיל חמש נתיתמתי מאמי. אבי נמנה עם חסידי אלקסנדר בעיר. לכן קבלתי חינוך מסורתי, חינוך דתי.

אבי התפרנס ממלמדות. פרנסתו היתה בדוחק. היינו משפחה מרובת ילדים. כשהתבגרנו עזרנו בפרנסת המשפחה. אבי התמסר בעיקר ללימוד הגמרא. הוא נפטר בגיל חמישים ושבע והשאיר אחריו רק שלשה ילדים נשואים ושלושה קטינים. בגיל שתים עשרה התחלתי לבקר בתנועת הנוער. הודות לארגון התנועות הציוניות עלו רבים לארץ-ישראל. כל ילד בעירה שהשתייך לתנועת נוער למד וידע את ההיסטוריה של הציונות. ארגנו אסיפות והתרמנו לטובת הקרן הקימת לישראל בהצלחה.

עם פרוץ המלחמה, בשנת 1939, הייתי כבן תשע עשרה. למרות שהיינו מוכנים למלחמה, היא הפתיעה אותנו מאד. ברחנו מהעירה. אך לאחר זמן מה החלטנו לחזור אליה. הגרמנים כינסו את כל היהודים לתוך גיטו והטילו עליהם עבודות שונות. את היהודים הבריאים שלחו למחנות עבודה. כשנלקחתי אני למחנה עבודה, קפצתי מהרכבת וחזרתי לגיטו.

היה זה ביום השני, יום שהיה כולו חושך. ליד העירה היתה קיטנה ואני נסעתי אליה. ראיתי שאנשי אס-אס מקיפים את העיר. אספו את כל היהודים שבגיטו לרחוב אחד. אלה שלא הספיקו לצאת מהבתים או

שהיו חולים נורו למות. בדרך הושיבו את הזקנים וירו בהם. הובילו אותנו לכנסיה הנוצרית. המות רחף על פני כולנו. הזהירו אותנו שלא נצא משם. חילקו אותנו, אחד ימינה ואחד שמאלה, אחד לעבודה ואחד למות, היה הדבר נורא.

מכל המשפחה נותרנו בחיים שלושה אחים ואחות אחת. אחותי עבדה ע"ש נוצריה אצל הנוצרים כחבנית. הגענו לגיטו לודז'. עבדנו וקבלנו שכר תמורת עבודתנו: 200 גר' לחם וקערת מרק. רעבנו ועבדנו עד שחיסלו גם את הגיטו הזה. ביום החיסול התחבאתי בבונקר וניצלתי מידי החוטפים. כעבור זמן קצר באו הרוסים ושיחררו אותי.

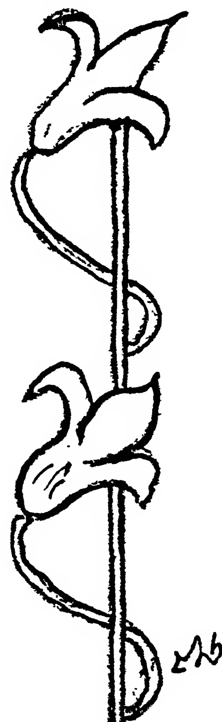
כפי שאתם רואים אותי כעת, הנני מאושר ושמח בחלקי ובמשפחתי.

ורד גיל

כתה ז'

בי"ס לחינוך ממלכתי

בכפר גנים

איך אוכל לשכוח ?

איך אוכל לשכוח,
איך אוכל לסלוח?
את השממה והחרבן אשר עולל,
את ההרס וההרג אשר חולל,
בלאסק עירתי -
הנאצי האכזרי.

לא אנום ולא אישן,
הלב זועק נקם!
לזכור ולא לשכוח
לזכור ולא לסלוח.

לאה יחזקאל

כתה ח'

נחרבת, לאסק שלי

לאסק עירתי, עירתי לאסק,
אנא נעלמת, היכן נבלעת?
בימי נעורי חסיתי בצלך,
בך גדלתי, חונכתי ושחקתי,
בך בכיתי וגם צחקתי
עד אשר בא היטלר, -
הנאצי הארור באדם.
הרג, שחט, עוללים, נשים וטף,
השמיד כולם...

ממך יצאתי, לאסק עירתי,
כשכלי רועד,
עיני דומעות והלב כה חרד.
האם אי פעם תקומי,
לאסק עירתי?

עוד תקומי, זה חלומי,
זו תקותי.
הנה בניך, נצוליך יחד עמנו
במולדת כאן,
מקימים יד לך, יד עולם.

חנה ביטון
כתה ח׳

דמויות בעירה

דמותו של רבי ומורי, ר' אברהם בן ציון ז"ל, ניצבת ועולה לנגד עיני. אדם זה היה מורה טוב, וחביב מאד. הוא נטע בתוכנו את האהבה לארץ ישראל. כיצד? בט"ו בשבט, כינס אותנו ואמר: ילדים, אשריכם! היום ט"ו בשבט. על כן אתם חופשים מלימודים. שאלנוהו: מה פירושו של יום זה? והוא ענה: אט-אט אסביר לכם. וכך ישב הרבי וסיפר לנו, כי חג זה הוא חג של הטבע בא"י, ובו נהוג לאכול מפירות ארץ ישראל. והנה ניגש הרב לארונו, הוציא ארבע בננות, תאוה לעיניים. לא ידענו מה טיבו של פרי זה. והרבי הסביר לנו שהפרי הזה צומח ואוכלים אותו בארץ-ישראל. התרגשנו, ציפינו כבר לאכול ולטעום ממנו. הרבי חתך את הבננות למנות ושמם במגש. נכנסה חנה'לה הטובה, אשת הרבי, וחילקה בינינו את הפרי. ברכנו ואכלנו. בטעמה של הבננה היה טעם של גן-עדן. כשסימנו, החל הרבי לספר לנו אגדות על ארץ ישראל, הארץ הנכספת של כל יהודי הגולה. בסוף אמר: "מי יתן ואזכה לעלות לארץ ישראל". אם אני לא אזכה, אני מאחל לכם שאתם תזכו לעלות, ותמלאו בזאת את שאיפתי." רצינו לשמוע עוד ועוד, אבל הרבי היה עיף ושלחנו ללכת הביתה. לפני לכתנו נתנה לנו חנהלה' הטובה גם שקית עם פירות - חמשה עשר. הלכנו הביתה ללא רצון.

בלפור מוכתר
כתה ז'

הניך העיור

הניך העיוד היה חביב עלינו, הילדים. הוא היה סגי-נהור ובעל כוח ועבודתו היתה במעגילה. איש זה ידע לומר פרקי תהילים בע"פ אבל בשגיאות רבות. משהערנו לו על השגיאות, התעצב ובקש שנתקן לו. הוא ספר לנו שפעם בא לעירה אדם בשם פיבל שלימדו פרקי תהלים בע"פ.

ספריה קטנה היתה לו. הספרים כולם היו ביידיש. "קופוקה אחת" לקח מכל קורא לשבוע. יכולתי להחליף אצלו בכל עת ובכל שעה, שבא לבית המדרש ליד התנור. כאשר הוא מישש את הספר תיכף קרא בשמו. זכרון טוב היה לו. ידע מי שחייב לו כסף דמי הקריאה וכל ספר שקראת. רק את תוכן הספר לא ידע. והיו לו ספורים משלו. הניך העיור היה מספר לנו ספורים יפים ומענינים. פעם הוא ספר לנו כיצד נתעוור, וכך הוא ספר: באחד הלילות, לאחר חצות, הוא הלך דרך בית הכנסת. והנה שמע את קול המתים קוראים לו לעלות לתורה. כשעלה לתורה וסים את הקריאה, בא הגבאי ועוור את עיניו. ומאז הוא עיור. ושוב לא הולך דרך בית הכנסת לאחר חצות. האם זו אמת? שאלנוהו. בודאי ובודאי!

הניך היה אדם נדיב, עזר לנו ומילא לבנו שמחה על אף היותו עני.

נתניה בריל
כתה ח'

ש. שלום   יזכור

בכל שאלך אני שומע צעדים,
– אחי בדרכים, בביצות, ביערות –
עמוסי חשכה, מקרה רועדים,
רדופי להבות, מגפות ופחדים,
במטר, בשלגים בסופות, בסערות.

בכל שאעמוד אני שומע דפיקות,
– אחי בצינוק, בתא הנכאים –
מפלחות החומות ובוקעות השתיקות,
מדורות אל דורות הדיהן מזעיקות
במחנות העינוי, בבורות רפאים.

בכל שאשכב אני שומע קולות,
– אחי הסחובים עדרים לשחיטה –
מאודי תבערה, מעיי מפולות,
מערים ועירות, מזבחות לעולות;
אנקת אבדנם לילותי מבעיתה.

ועיני לא תחדלנה תמיד לראותם,
ולבבי לא יחדל מלזעוק: תועבה!
וכל האדם יתבע על מותם,
ושמים מעל, עוד ירדו לבכותם
ועולם ומלואו – על קברם מצבה.

י. קרני   קמץ אלף = א

תינוקות בית רבן,
תניקות ישראל,
כי ישאל המלאך,
המלאך הגואל:

ועניתם כמו
שענו האבות:
למדנו תורה
מתוך אש–להבות

איך שניתם תורה,
אלף, בית, גימל?
איך קימתם בריתכם
עם משה וישראל –

קמץ אלף א:
אבינו שבשמים
דמנו נשפך כמים.

אצלנו בלאסק

בעיר לאסק קמו ופעלו קבוצות נוער: השומר הצעיר, הנוער הציוני וביתר. שלוש מאות בני נוער מכל קצות לאסק, השתיכו לתנועות אלו, ואני בתוכם.

הדבר אשר איגד את בני הנוער בלאסק היה אהבת המולדת, ומגמתם היתה עליה לארץ ישראל. הנוער פעל בזמן שלפני המלחמה, פעילות צופית. ואחד העקרונות עליו חונכו בני נוער אלו היה כיבוד אב ואם.

ע"י קיום מפגשים, שיחות וכנסים, החדיר המדריך בלב הנוער אהבה לציון. רקדו ושרו שירי מולדת בשמחה עילאית.

בפעילות בני הנוער, כלולה היתה תכנית לימוד הגנה והתקפה, דבר זה נתן בנו אומץ לב ואמונה בכוח. בחופש הגדול היינו נוסעים לטיולים ולמחנות. קיימנו מושבות קיץ והשתכנו בחיק הטבע, ונהנינו מהיופי ומההוד, כשאנו חולמים על ארץ אבותנו ועל יום עלייתנו לארץ המיוחלת. בלילות נסחפנו לשמחה מסביב למדורה ופינו פצח בשירי רינה. כמו כן פעלנו רבות לטובת הקרן הקימת לישראל, אם בתרומות או במכירות שונות ואת הכסף הקדשנו לקרן. בימי החנוכה הגיעה הפעילות לשיאה. ערכנו שוק ומכרנו עבודות של נשים ציוניות וויצ"ו.

בעירה קים היה "עונג שבת" אשר נחוג בשמחה משותפת. בקדושה שרו שירי שבת, ושירי מולדת.

אילן ומלכה

כתה ח׳

דוד לרר בביה"ס

רעי מספר 144880

עם פרוץ המלחמה, בשנת 1939, הפכו כל היהודים בעיר למשועבדים. החרות נלקחה מהם. הנאצים פגעו בנפשם ובגופם. הגרמנים אספו את זקני העירה והתעללו בהם. השפילום תוך מכות וצעקות. ביחוד פגעה המכה בנפש הנוער. נאסרו הפגישות. הוטל עוצר לילה. הפעולות אמנם התקימו, אבל בסתר. השמחה רחקה מהם. עוני ורעב פרצו בעירה, אנשים מתו מרעב ומחוסר תזונה.

ביום אחד נלקחו בני הנוער למחנות עבודה תוך איומים ומכות. לאט אט החלו היהודים להתקבץ ולהתרכז בגיטו, שנסגר ללא אפשרות יציאה ממנו.

ב-27 באוגוסט 1942, חדשיים לפני חסולה הסופי של הקהלה היהודית, נשלחה קבוצה של יהודים שבתוכם גם רעי דוד לרר, למחנות של עבודת כפיה, שהיו למעשה מחנות מות. הובילו אותם ממחנה אחד למחנה שני, ביניהם: פוזנן, אושויץ ובוכנואלד, והיסודים היו ללא נשוא. הנאצים התעללו ביהודים ללא רחם, הם שמשו כשפני נסיון לגרמנים. היהודים הפכו למספרים. מספרו של רעי דוד, שנשאר חקוק על ידו עד היום הזה, היה 144880. מספרים אלה משמשים עדות למעשה הזועה. הגרמנים השפילו וחללו את כבודם של היהודים, שבקשו את נפשם למות. האדם קנא בחברו המת אשר מסלול יסוריו תם.

כל יום שישי היה לסיוט. התליות, המכות והענשים היו מנתו של היום הזה. הפחד לקראתו היה מחריד.

תוגה ושמחה:

ביום 17 לינואר 1945; ארבעה חודשים לפני הגאולה, כשהגרמנים חזו במפלתם, באה פקודה לחסל את שארית היהודים שנשארו במחנה. כ- 3500 אנשים נלקחו בדרך "לא ידועה ובלתי מוכרת". רבים מתו ורבים קיפחו חייהם במו ידם. נותרו בחיים רק 30 איש. האבדה היתה גדולה! ב- 28 באפריל, אותה שנה, כשהיו היהודים בקרונות לקראת דרכם האחרונה להרי טירול, הודגשה לפתע בהלה גדולה. הגרמנים הורידו מעל לבושיהם את דרגותיהם מחשש תפיסה, ברחו ונטשו את המחנה. אז הופיעה שירה של מכוניות עם אנשי הצלב האדום. הם חילקו ליהודים חבילות מזון. היהודים הרגישו אז מחדש רגש אנושי, רגש חמימות, אשר מזה זמן רב מאד לא זכו בו. כעבור ימים אחדים, נראו מטוסים מעל שמי המחנה שהפציצו ללא הפסק. במוחו של רעי דוד נצנץ רעיון: בחפזה הוא רץ ומצא שני מוטות, חבר אותם למוט ארוך אחד, פשט את חולצתו הלבנה, קשר אותה בראש המוט, הרים והניף אותו אל על. ואכן נפסקו ההפצצות מצד המטוסים, והמה נעלמו מהאופק. נתברר, כי היו אלה מטוסי בנות הברית.

הרגש של השחרור היה מהול בשמחה, בכי וצחוק. רעי וחבריו לא האמינו שקץ סבלם הגיע. אך השחרור והחופש היו לעובדה.

רבים שבו הביתה, חפשו קרובים ושרידים בין ההריסות. הקהלה לאסק נחרבה ונשמדה. רק קומץ קטן של יהודים שרד.

רעי דוד, שזכה לעלות לארץ ישראל החל בחיים מחדש.

אך זכר החורבן והרצון לנקום תוססים בו עד היום!

אביבה

כתה ח׳

נוער שהיה ואיננו עוד!

שיעור בבי"ס כפר גנים פתח-תקוה

א. בלאסק קיימו פעילות ציונית ערה תנועות הנוער הבאות: השוה"צ, הנוער הציוני ובית"ר. כ-300 בני נוער היו מאוגדים בתנועות אלה, עיקר הפעילות היתה מכוונת ל-2 שטחים: א) אהבת א"י. ב) צופיות. בשטח הראשון התקיימו שיחות, הוצגו מחזות על החיים בישוב ובשטח השני למדנו את תורת הצופיות והמשחקים הצופיים שמקובלים היו אז וקיימים גם היום. במסגרת זו אורגנו מסעות,טיולים ומושבי קיץ. בהמשך שיחתי אפרט את הדברים.

ברגע שאני רוצה לדבר על הנוער אני חייב לציין שהנוער הזה גדל באוירה ציונית,היות ורוב אנשי לאסק היו ציונים וזה היה השורש ממנו צמח הנוער הזה. לא אספר לכם על ההורים היקרים שלנו, זה יעשו אחרים אני רוצה, בקצור, לספר לכם על הנוער שהיה ואיננו עוד, נוער, שאני מרשה לעצמי, בחרדה וביראת כבוד, לזכור אותו יחד אתכם ולהעלות במקצת את דמותו. ראשית חנוכו התבסס על המצוה של כבוד אב ואם, ואני רוצה שתבינו שהבסיס הזה הביא והדריך אותו לדרכים שסללו ההורים, ברוב המקרים הלכו הבנים בדרכי האבות,בני ציונים ובני חסידים ודתיים המשיכו בדרכי אבותיהם. לולא המפלצת הנאצית שגידע את חייהם הצעירים היו הם לבטח חלק בלתי נפרד מבוני הארץ ומגיניה, כי בפעולות הציוניות ראו מלאכת קודש וקשה לתאר באיזו אהבה ומסירות נפש הם ביצעו את התפקידים שהוטלו עליהם ע"י התנועה ומדריכיה. באם מדובר בפעולות למען הקק"ל או הכנת ארועים ציוניים כמו בזרים, בהם

צָדוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת בִּרְחֹובֹתֵינוּ
קָרַב קִצֵּנוּ מָלְאוּ יָמֵינוּ כִּי בָא קִצֵּנוּ.

איכה ד׳ י״ח

נמכרו חפצים שנתרמו ע"י נשי הארגונים הציוניים ובראשם "ויצ"ו" במכירת שקלים, בארגון הצגות, מסיבות שבת וחגים. השיחות, השירים, הרקודים ומשחקי חברה הכל נעשה בהתלהבות נפשית עד כלות הכוחות. מי מאתנו יכול לתאר לעצמו את מושבות הקיץ "קולוניה", שקיימנו בזמן החופש הגדול בכפרים ובחיק הטבע. עזבנו את בית ההורים והיינו חיים שבועיים בערך, חיים חלוציים ממש, עם סדר יום גדוש ומלא של יצירה. בלויים ותפקידים שונים כגון שמירת בטחון, שמירת דגל ותורנות, בשרותים וכד׳. המדורה המסורתית השירים והרקודים סביב לה, שירי מולדת ורקודי עם היו מסמר הבלויים של מושבות הקיץ.

במידת הצורך ידענו גם להתארגן בכדי לעמוד מול התגרויות והתקפות של נוער אנטישמי שלא פעם נסה להטיל בנו פחד. עמדנו בכבוד מולם והדפנו כל נסיון כזה. אנטישמיים לא היו חסרים בפולין אף פעם, אבל חוצפתם עלתה במיוחד לפני מלחמת העולם השניה, גם במקרים אלה שאפנו את כוחנו מן הישוב. ידענו שגם פה היה צורך לא פעם לעמוד נגד התפרעויות של כנופיות ערביות וכמו כאן גם שם עמדנו ויכולנו להם.

ב. בראשון לספטמבר 1939 התחילה מלחמת העולם השניה, עולמנו נחרב עלינו. ומבני חורין עד כמה שאפשר לקרוא לזה, הפכנו בין לילה למשועבדים, דרכם של הצוררים היתה ראשית לשבור את הרוח ואח"כ את הגוף. את מלאכתם הבזויה עשו ברעש גדול וברוב המקרים בפרהסיה, אספו את מכובדי העיר, מלומדים ועסקנים והרקידו אותם בככר המרכזית תוך מכות רצח ועלבונות, החינגה לא פסקה עד שלא היו כמה קרבנות. כמובן, שזה פגע קשות בנפש שלנו, ראינו איך משפילים ובזים לאלה שהיו עמודי התווך שלנו ולצערנו, לא יכולנו לבוא לעזרתם. אותנו, את הנוער העבידו בעבודות פרך תוך מכות רצח ועלבונות, למרות הכל ניסינו לא פעם להתארגן ולהמשיך בפעילות חברתית תוך סכנת נפשות, היות ועם החשיכה הנהיגו עוצר לילה, ואחור של כמה דקות היה יכול לעלות בחיים, היינו נאלצים להתפלג לקבוצות קטנות, ובמידה והיה אפשר לעבור מחצר לחצר בלי להזדקק לרחוב, היינו נאספים פעם פעמיים בשבוע, וממשיכים לחלום על עתיד טוב יותר, כל זה נעשה כמובן בדממה, כי לנו אסור היה כבר לשיר לרקוד ולשמוח. הרעב והעוני התחילו לתת את אותותיהם, מחלות ומקרה מוות מתת תזונה נתנו גם סימנים בנו, עזרה הדדית, במידת האפשר, הגשנו אותה לנזקקים.

הגיעו אלינו שמועות שהגרמנים מקימים מחנות עבודה ושולחים לשם יהודים מכל ארצות אירופה. ידענו שזאת תהיה מכה קשה, ברגע שיפגעו בשלמות המשפחה. לא הצטרכנו לחכות זמן רב והמשלוח הראשון יצא למחנות עבודה והרגשנו שזהו שלב ראשון בפרור הגוף שנקרא קהילת לאסק. כמעט ולא היתה משפחה, שאחד הבנים או ראש המשפחה לא נלקח מהבית והנשארים חכו לתורם, כי ידוע ידענו שזו, לצערנו, רק ההתחלה. ב-27 למרס

1942 נשלחתי גם אני עם קבוצה של 120 איש למחנה עבודה. על תקופה זו שהסתיימה ב-30 לאפריל 1945 יום שחרור אעמוד בפרק הבא.

ג. תקופה זאת של המחנות היא, לפי דעתי, אחת התקופות הקשות והמחרידות של תקופת הנאציזם. כאן במחנות אבדו הגרמנים כל צלם אלקים ואנושי כאחד. כאן שחררו את חית האדם שבהם ועשו דברים שמוח האדם קשה לו להבין, איך אפשר היה לעשותם? לא תעמוד להם הטענה, שצוו עליהם לעשות את הדברים הנוראים, כי מלאכתם נעשתה בתאוה פראית כמו אותן החיות שנרגעות רק בראותן דם קרבנן.

במחנות אלה הלך והתדלדל הנוער היהודי בכלל והנוער לאסקאי בפרט. אחרי כלות כוחם מהעבודה הקשה והתנאים הנוראים, מצאו את מותם יקירי העם בצורות שונות ומשונות. די לזכור בכמה מבני עירנו שמצאו את מותם ע"י תליה, על שהעיזו לבקש פת לחם או כוס מים או "שגנבו" תפוח אדמה מקרון שעמד בתחנת רכבת. לרוב היו מתעללים לפני כן בקרבנות וקושרים אותם לשעות ארוכות עם הראש למטה או שמבזים אותם בצורה מאיימת, היו מעמידים את "הפושעים" הנוראים האלה עם שלט גדול ובו הכרזה על הפשע שבצעו והודעה על פסק הדין, שנגזר עליהם. היו גם כאלה שלא עמד להם כוחם יותר לסבול את סבלם והעדיפו למות. הצמידו את עצמם לגדר תיל המחושמלת וכך מצאו גאולה לסבלם. היו גם מקרים אחרים של התאבדויות. היתה תקופה שפחדנו נורא מיום ששי המתקרב בכל שבוע, כי באותו יום נהגו להחזיר אותנו ממקומות העבודה למחנה, בכדי להיות נוכחים בבצוע "פסקי דין" על כל מיני עבירות משונות. המאושרים קבלו רק מלקות וסבלם נמשך הלאה, והמאושרים יותר נתלו וסבלם נגמר. כל ידיעה שהגיעה אלינו מכל מיני מחנות שעוד בחור לאסקאי נפטר או נהרג הוסיף קרע בלב הנשארים בחיים. ממאות רבות של בני נוער שנשלחו למחנות עמדו בתלאות כארבע מנינים הפזורים כעת בארצות שונות. לו היינו יכולים פעם להתכנס ולהעלות ספורים ועדויות על כל מה שעבר עלינו, ומה שראו עינינו היה מספיק מזה לכתוב הרבה ספורים. למרות שעברו 25 שנים מאז הפצע לא הגליד עדיין, וקשה מאד להעלות את ההתר-חשויות של הימים ההם, אבל אני רואה לעצמי חובה מוסרית להעלות ולהנציח את זכרם הנעלה תוך יראת כבוד ובתקוה שלעולם לא יתרחשו עוד דברים כאלה.

יהא זכרם צרור בצרור החיים!

עם השחרור מהמחנות כשהיינו עוד תשושים וחלשים התחלנו תיכף לחדש את הפעילות הציונית. כידוע, נגמרה המלחמה ב-8 במאי 1945 ובח' יוני כבר עלה הנוער בעליה בלתי לגאלית ארצה., אחדים מהם נפלו במלחמת הקוממיות. אמנם לא היה טעם לחייהם במחנות ההשמדה, אבל טעם למותם לשחרור העם והמולדת היה והיה!

דוד לרר

יצחק קצנלסון

על העם היהודי שנהרג

– – שירה, שירה–נא עוד זאת הפעם האחרונה על אדמות,
השפל ראשך לאחור, גלגל עינים בדבקות ובעים,
ובפעם אחרונה תשירה לו, את נבלך תעיר בקול ענות:
כי תמו יהודים ואינם עוד, נהרגו, נכרתו, ואינם!

– – איך אשיר – והעולם נהפך עלי שומם?
איך אנגן, בעוד ידים אפרך?
היכן מתי? מתי אני מבקש, אלי, באשר כל גל אשפה שם מתרומם
באשר תל אפר שם: הגידו נא, איה אמצאכם ואיך?

זעקו, שאו קול בכל צרור–חול, מתחת לאבנים,
יזעק כל נד אבק, כל אש וכל עשן המתמר –
דמכם הוא ולשדכם, זה מוח–עצמים,
זעקו, הרימו קול! הנפש והשאר!

נ. אלתרמן

הילדים שנדדו ביערות

פגום הירח עולה
היער סופה לובש
הילדה מלחשת: אחי, אתה חולה,
כפותיך דולקות כאש.

והילד עונה: אחותי,
אחותי, אין בי כוח ללכת
אל השלג הניחי אותי,
כי הרוח פני נושבת.

לא, לנוח אסור פה, אחי הקטן,
והצרור אל תשליך נא, ילד,
ביער הולכת פערניכטונגקומסיון,
מביטה בזכוכית מגדלת.

עם רופאים ורופאות של הצלב השחור
היא אחרינו צועדת בליל.
וילדים הרוצים להשליך הצרור,
מוצאת היא כהרף–עין.

אחותי, לא אלך עוד, אשכב נא שכוב,
כי עיני בוכיות מסער.
דום, אח׳י. פה הגבול, הוא קרוב,
עוד מעט והגענו, נער.

קָבַע פָּנָיו לָאָרֶץ וְרָאָה פַּרְסוֹת
רַגְלַיִם שֶׁל יוֹנְקִים וְעוֹלָלִים
שֶׁהָיוּ הוֹלְכִים בַּשֶּׁבִי. מסכת תענית, דף כ״ט

סוף-סוף עלה ארצה

בל"ג בעומר של שנת 1946 הגיע סוף-סוף חברי יחיאל ארצה. דרכו היתה ארוכה מאד, הרת סכנות ורבת מכשולים. ממחנה אושויץ יצאה קבוצה של יהודים שעמה נמנה גם יחיאל. קבוצה זו שמה פעמיה לעבר רומניה, בדרכונים מזויפים. הם התראו כיוונים. ברומניה שהו חדשיים ללא אפשרות יציאה. הרוסים שמרו על דרכי היציאה, החברים לא אמרו נואש. שוב זייפו דרכונים. עכשיו היו איטלקים. בהגיעם לאיטליה, נפגשו עם חיילי הבריגדה היהודית. העליה לארץ-ישראל נאסרה אז ע"י האנגלים. בכל זאת, הם שכרו אניה רעועה בשם - "דב הוז" והתכוננו בה לעלות ארצה. הלשנה לשלטונות הבריטים סִכלה את התכנית. העולים הכריזו על שביתת רעב, התקשרו עם מוסדות ידידותיים. אך הכל היה לשוא. שמונים שעות נמשכה שביתת הרעב. לאחר מכן נשלחה אניה נוספת בשם "אליהו גולומב" והביאה את הישועה והגאולה. בשתי האניות עלו היהודים לארץ הנכספת. פה התחילו לחיות מחדש. וכך התגשם החלום הגדול של חברי הטוב ושל חבריו בני הנוער בלאסק.

חיי הנוער בעירה לאסק היו ערים ותוססים, ספר לי חברי יחיאל. המחשבות בלב כולם נסובו על ארץ-ישראל. אספו תרומות לקרן הקיימת לישראל ועזרו בזה בבנין הארץ. בבית ספר מיוחד לימדו את השפה העברית.

עם קום הצורר הנאצי, הורגש הדבר בעירה. כענן שחור העובר על פני השמים, הגיעו ידיעות ראשונות על תכניתו של הצורר אך בלתי ברורות עדיין.

עם כניסת הנאצים לפולין, ברחו רוב תושבי העירה למקומות שונים סביב העיר. נותרו בעיר רק הזקנים, החולים והטף. רכוש היהודים הופקר לשוד ולבזה, ע"י הפולנים תושבי העיר.

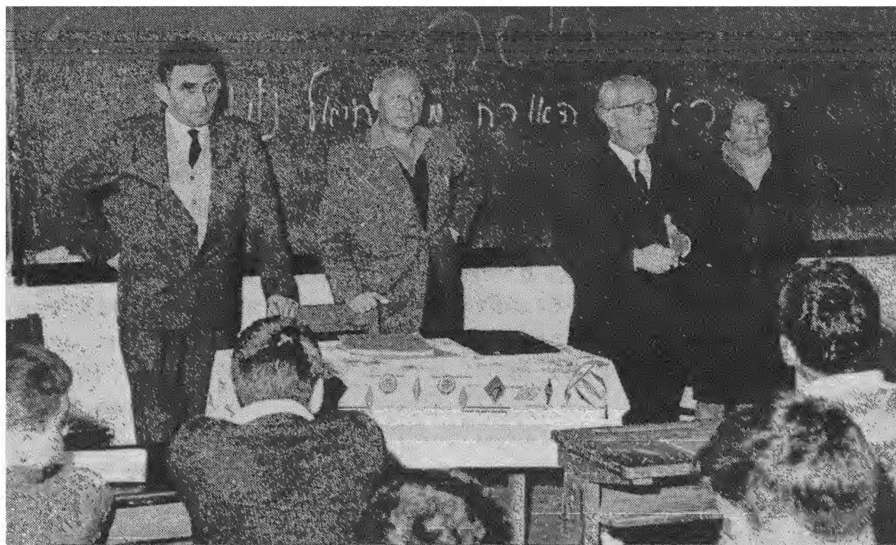
עברו שמונה ימים ויהודים חזרו לעירה והמשיכו בעבודתם. כשהגיעה הידיעה שהגבול הרוסי פתוח, ויש אפשרות לעבור דרכו, התארגנו קבוצות של יהודים צעירים מכל רחבי פולין, לקחו אתם תרמיל עם קצת בגדים ואוכל, והחלו ללכת בכוון לגבול הרוסי. אך בהגיעם לשם, לא נתנו להם הרוסים לעבור. גם לחזור לא יכלו. הם נשארו בשטח ההפקר. תעסוקה לא נמצאה להם, ופרצו מגפות. בלית ברירה, פרצו את הגבול והגיעו לביליסטוק. רבים מהם נתפסו ע"י הגרמנים בדרך ונרצחו. וחלק מהם שבא לביליסטוק נשלח לסיביר לעבודות פרך. משפחות הופרדו בלאסק והמצב היה מחריד. בתי כנסת

חוללו. וכל היהודים הוכנסו לגיטו. אפילו בשעות מצוקה אלה, שמרו היהודים על כשרות האוכל, קדוש מצוות ושמירת חגים. את כבוד הרב של העירה, חללו הנאצים. הם מרטו את זקנו, הכריחוהו לשיר והתעללו בו.

חברי יחיאל זוכר כל פרט וכל מעשה שעשו הצוררים ליהודי לאסק. הוא לא שכח כלום מכל התלאות שקרו לו בדרכו למולדת. הוא עצוב וגם שמח. לבי לבי אתך, יחיאל רעי!

מלכה מעיני

כתה ח׳

יחיאל נוימן בביה"ס

קינה ליצחק

עוף קודר מהשמים ירד,
עוף שחור כשטן ואפל כלילה.
חרבת עירתי, בתיך נשמו מאין יהודי נושב.
לבשת קדרות, שחורים עטה גופך.

מה לך כי שממת, אנה הלכו בניך?
– למה תשאל נערי, וכי לא ידעת?

מעם העריסה נלקחו התינוקות,
בעוד הוריהם שדודים נפלו;
שלחו ידים למען הצל את שארית נפשם.
אפסה כל שמחה, צהלה אינה נשמעת.
תקות דורות, בך תססו חיי – אבות
החיים בך לנצח אבדו, לא יישמע עוד קולם...

יצחק אל[illegible]
כתה [illegible]

ערב שבת בלאסק

נערי החדר גומרים את הסדרה ואת ההפטרה של השבוע והולכים לביתם. ילדה אחת רצה אל בית המדרש לשאול "שאלה" אצל הרבי. אבות ונערים שבים מבית התספורת. ראשיהם מסופרים לכבוד שבת. העגלות חוזרות מעבודתן והעגלונים העליזים יורדים מהן ואצים למקוה ונחפזים איש לביתו. העירה מלאה אורחים. יהודים מטיילים ברחוב. בכל פינה שמחה וחדווה. ערב שבת, הכל אצים, רצים דחופים ובהולים. ניכר, כי זהו ערב של יום גדול וקדוש. החמה גם היא פניה מאירים לכבוד יום המנוחה.

ליל שבת. בעד החלונות הפתוחים חודרים רוחות קיץ. רוחות נעימים, המביאים עמם ריחות של צמחים ופרחים למיניהם. הריחות משתפכים ומתפשטים בכל פינות הבית. יוצאים שוב דרך החלונות, בנשאם את ברכת השבת על פני הרים. ועמקים, על שדות ויערות. על השמים ועל הארץ מפיצים הם את ברכת השבת, ברחבי העולם הגדול, עולמו של הקדוש ברוך הוא.

היהודים חוזרים מבתי התפילה. מי שיכולת בידו, מביא אתו אורח לשבת. מלאכי השבת הולכים לפני בני המלכים ומבשרים שלוה ומשרים מנוחה.

כזאת היתה עירת לאסק עם בוא השבת.

לילי עזרא
כתה ז׳

ר׳ לייבל רבנו היקר

הוי! רבנו היקר ומלא הגבורה!
כיצד עמדת בעוז, בעצמה,
מול הצורר והרשע,
מול מבטי זעם ופשע?
עמדת ללא מורא,
צעדת מולם בעוז, בגאוה!

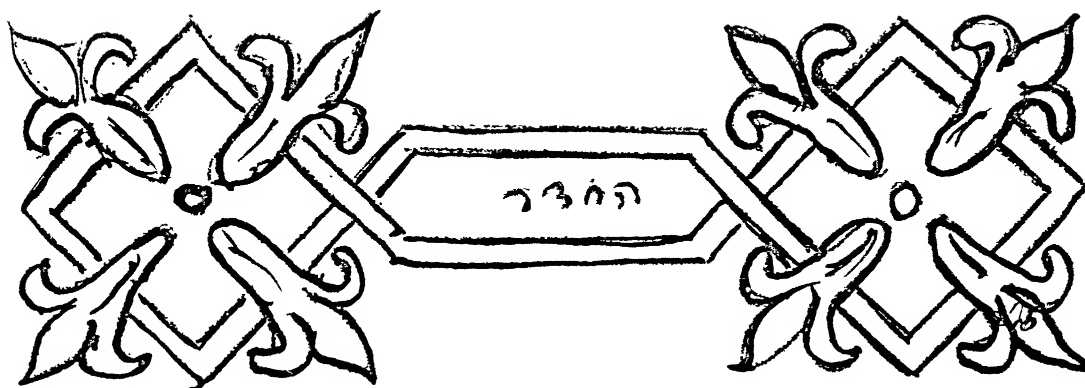
רבנו, לא אראה עוד את פניך,
אך האמן לי - לעד אזכרך.
את זקנך הלבן, הנהדר
שחולל ביד הצורר האכזר.

ועת לחשת: **ארורים!**
חשתי כי בשרי נעשה חידודין.
קראת: עם ישראל חי!
גאה לבי עד בלי די.
האמן לי רבי, לא אשכחך,
לנצח אזכרך...

רפאל ליפשיץ

כתה ז׳

"החדר"

משהחלו היהודים להשתכן בעירה לאסק, דאגתם הראשונה היתה להקים בתי ספר לילדים. כל בית ספר היה"חדר"בו למדו ילדים מגיל 3 שנים עד 4½. הילדים היו יושבים על גבי ספסלים ארוכים ולומדים תורה, והרבי בראש השולחן. אך לא כל היום הם למדו;מעט השתובבו ומעט שיחקו, הכל לפי מצב הרוח.

תחילה למדו הילדים את מלאכת הקריאה: אלף, בית וגימל. לאחר שגמרו ללמוד את מלאכת הקריאה, למדו חומש ורש"י. כתב זה היה קשה ללימוד.

אך אל נא תחשבו, שבזמן הלימוד עסקו הילדים אך ורק בהקשבה לרבי. הם היו עוברים ממקום למקום, כדי לקיים עסקי חלי-פין האחד עם השני, או כדי לתת אוכל לרעב שביניהם. כל זאת נעשה מבלי שהרבי הבחין בכך. אך משהבחין הרבי, היה מעניש את התלמידים. אולם התלמידים השיבו לו מנה אחת אפיים. הם חדרו לגינת הרבי והרסו את כל הירקות שבה. הרבי הצטער מאד ומכיון שלא גילה מי עשה זאת, סלח לתלמידיו.

כך עברו חיי התלמידים "בחדר".

בלפור מוכתר, כתה ז'

ענת ינאי, כתה ז'

נ. אלתרמן

מכל העמים

בבכות ילדינו, בצל גרדומים,
את חמת העולם לא שמענו -
כי אתה בחרתנו מכל העמים
אהבת אותנו ורצית בנו.

כי אתה בחרתנו מכל העמים,
מנורבגים, צ׳כים, מבריטים.
ובצעוד ילדינו אלי גרדומים,
ילדים יהודים, ילדים חכמים.
הם יודעים, כי דמם לא נחשב בדמים -
הם קוראים רק לאם: אל תביטי!

ואוכל הגרזן בימים ובליל,
והאב הנוצרי הקדוש בעיר רום
לא יצא מהיכל עם צלמי הגואל
לעמוד יום אחד בפוגרום!

לעמוד יום אחד, יום אחד ויחידי,
במקום שעומד זה שנים כמו גדי
ילד קט,
אלמוני
יהודי!

"גן העדן התחתון" שלנו

לילדי לאסק לא חסרה חדוות החיים. היה גן שכינוּהו "גן עדן התחתון". גן זה היה שייך לאחים ברז'זינסקי שלום וחיים וולף. לאחים אלו היה בית חרושת לסודה ולמשקאות קרים, וגן נאה היה שם. בגן היו עצים לרוב. עצי אגסים, תפוחים ועוד פירות שונים.

ושתי ברכות מים היו בגן, שבהן שרצו דגים וצפרדעים לרוב. כשהסתכלת אל תוכן, ראית עולם חדש ואת עצמך עומד על ראשך. לפעמים שטנו בגיגית-עץ באחת מן הברכות. בחורף כשקפאו המים לקרח ניצלנו כל חתיכת עץ או מתכת ועשינו לעצמנו מחלקים והתחלקנו וצהלנו מרוב הנאה.

בין העצים הירקרקים שיחקנו במשחקים שונים. בגן זה הכרנו מה טיבו של עולם הטבע, הכרנו עופות ורמשים למיניהם והיינו בקיאים בהם מבלי שנלמד עליהם בספר. אין לומר שהילדים לא התאוו לפרי העצים. לעיתים טפסנו על העצים "ולקחנו" מפירותיהם. אך האחים לא כעסו עלינו, אלא באו וברכו אתנו על הפרי, אך הזהירונו לבל נקלקל את העצים ולא נשבור את הענפים כאשר נטפס עליהם.

לעיתים ברחו הילדים מהחדר והיו באים לגן. שתי סיבות היו לכך: האחת - האהבה לעצים, והשניה - הם רצו להפגש עם עושה קבס. ר' שלום זה נטע בלבנו אהבה וגעגועים לארץ-ישראל. הוא הראה לנו תמונות של אישים דגולים כמו הרצל, ביאליק ועוד. אך ר' שלום היה חרש קצת, הוא חלה ומת ולא זכה לעלות לארץ-ישראל.

אך הילדים, להם ספר על אודות ארץ-ישראל, זכו לעלות והגשימו בזאת את משאת נפשם ונפשו של ר' שלום.

לאה קליינמן

כתה ז'

מ. גבירטיג

העירה בוערת

שרפה, אחים, שרפה!
עירתנו בוערת כולה,
בה רוחות שחורות יסערו,
עקבותיה לא נשארו,
היא עולה באש.

ואתם חובקים ידים
בלי הושיט עזרה.
בלי כבות את האש - הלהב
אש העירה.

שרפה! אחים, שרפה!
קרובה, חס וחלילה, השעה,
כי הלהבות יתמידו,
את כולנו פה ישמידו
מה שפה היה.

ואתם חובקים ידים
בלי הושיט עזרה,
בלי כבות את אש-הלהב
אש העירה.

"מושקו" - התיש הקדוש

מושקו הוא תיש הבכור שגבהו כפליים ממני. הוא חזק ולו קרניים עצומות. זה הוא החבר של כולנו הילדים. כאשר אנו קוראים בשמו הוא בא אלינו בריצה. מושקו הוא חברי הטוב ביותר. תמיד הוא משעשע את הילדים. אבל, אם חלילה מרגיזים אותו, או מסרבים לתת לו אוכל, הוא נוגח בקרניו, ואוי לאותו ילד!

הגויים משתוממים: כיצד מושקו משעשע אותנו וגם ממושמע לכולנו. ורק אנחנו יודעים, שאם לא מרגיזים אותו, הוא מיד נשמע לכולנו.

באחד הימים, לאחר שהרגזתי אותו, קבלתי ממנו נגיחה כזו שעד היום לא שכחתיה. מאז איני מרגיז אותו יותר.

יום אחד רצינו, כדרכנו, לתת לו אוכל ולא מצאנוהו במקומו הקבוע, שהיה בפרוזדור של בית המדרש על "השמות". חיפשנו וחיפשנו ולא מצאנוהו. נבהלנו מאד ולא ידענו מה לעשות. היינו מודאגים. בלילה, נדדה שנתי ומחשבות שונות עלו במוחי: אולי תפסוהו הגויים והם מחזיקים אותו קשור? אבל זה לא יתכן, כי הם הרי מפחדים מפניו. בבוקר נפגשנו כל החברה ליד החדר. יצאנו לחפש אחריו אך ללא תוצאות. עברו ימים אחדים ומושקו עדיין לא חזר. היינו עצובים. חזרנו ללימודים בלית-ברירה, וראשי היה נתון רק בדאגות לגורלו של מושקו.

בבוקר אחד, כשהגעתי לחדר והנה אני רואה את מושקו רזה, פצוע ושוכב על יצועו. נגשתי אליו ולטפתיו. כשבאו כל הילדים, התחלנו מיד בטפול בתיש. כעבור ימים אחדים, הבריא ושוב שמן.

שמחנו מאד שהצלחנו לרפא את חברנו הטוב והנחמד - "מושקו התיש".

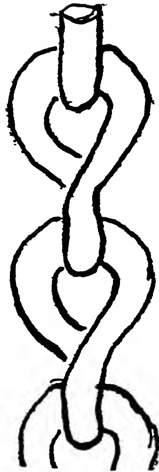
ענת ינאי

כתה ז'

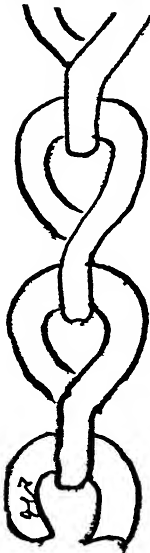

נ. אלתרמן

אמא, כבר מותר לבכות? *)

כן ילדה, כן ידים דקות,
כן, עכשיו כבר מתר לבכות.
כן, מלאך קטוף ריסים ושער,
כן, עכשו כבר מתר, כבר מֻתר,
כבר הלילה רוגע וצא,
כבר הדוד יוזף קרמר הלך,
כבר הרדיו ספר ומנה
מה עשו לך כבשה מעונה,
ציתנית ומשכלת היית
ובאפל בכה לא בכית...

על מטת הסחבות בזוית
קומי בכי, וירח יביט.
בכי בקול, כי מֻתר, אור נפשי,
כי חפשי העולם, כי חפשי!
כי על הארץ רבה וגדולה
לא תפריע לך שום ממשלה.
שום פרמיר או מיניסטר עם תיק
לא יצעק: את הבכי להפסיק!
ולכן קבל-עם ועדה –
צעקי-נא בדמע: תודה!
צעקי-נא תודה לדודים
בעד כֹל, בעד כל הילדים!
וארבע חריות האדם
תשתחוינה אליך דומם,
והגד: לפי כל החֻקות
היא קבלה את החופש לבכות.

*) שאלת ילדה בצאתה מן המחבוא עם השחרור.

שנות חיי הגורליות

לאסק. חרף 1940 ואני בן חמש-עשרה. מיד לאחר בוא הנאצים לעירה, הסתובבנו חבורות, חבורות ברחובות העירה באפס מעשה באין עבודה ופרנסה.

באחד הימים קבלתי צו לגשת למקום מסויים. בשהגעתי לשם, פגשתי את רוב חברי, והבעת פניהם כבר העידה על הצפוי לנו. הגרמנים חילקו אותנו לקבוצות. הייתי בקבוצה של שמונה אנשים, שנשלחו לכפר נידח ופרימיטיבי בשם סנדז'יביץ, המרוחק כ-20 ק"מ מלאסק. הובאנו למחנה עבודה והיה עלינו לסלול כביש. למטרה זו לא היו מכשירי עבודה מתאימים וללא כלי ביד צריכים היינו פשוט להניח אבן ליד אבן. העבודה היתה קשה מנשוא, אך קשה יותר היה הפחד. הגרמנים התעללו בנו, רעבנו מחוסר תזונה. המנה היומית שלנו כללה כ-200 גר' לחם וצלחת מרק דליל. החיים היו איומים. אם אדם נפל מרוב עיפות - ירו בו והרגוהו. תרופות לא היו בנמצא. אם נפצע אדם - חיב היה לסבול בסתר. שהינו באותו מחנה עבודה כחודש וחצי. לאחר מכן החליפו את הקבוצה שלנו בקבוצה אחרת, ואנו הוחזרנו אל לאסק. זכיתי להמצא כשבועיים ימים בחיק משפחתי והנה בלילה אחד הגיעה המשטרה המקומית, הם הרעידו את הדלת בדפיקות וטריקות וזעזעו את לבנו בצעקות: לקום מיד! הם קראו לאבי לצאת. היה עליו להישלח למחנה עבודה. ידעתי אל נכון, כי ברגע שאבי ילך - הבית ייהרס ולא יהיה עוד. לכן הצעתי את עצמי ללכת במקום אבא, שמאד דאג לי, אבל לבסוף יצאתי לדרך.

רכזו אותנו, את כל הכלולים במשלוח, במרתף מעופש. ישבנו דחוסים זה על גב זה. למחרת הובילו אותנו בקרונות משא סגורים. הדוחק בפנים הקרון היה כה רב, עד כי בקושי הצלחנו לנשום. הדבר היה לנו לחידה, לאן מובילים אותנו? לבסוף הגענו למחנה צריפים המוקפים גדרות תיל. מנהל המחנה קיבל אותנו ב"קבלת פנים חמה", כשהכריז: אתם הגעתם לכאן לעבוד, אך אם לא תביאו תועלת - תישלחו למשרפות...

ואכן, כאן איבדנו כל צלם אדם. הפכנו לגושים חיים, עבדנו עבודת כפיה מפרכת. חפרנו תעלות נקוז, וכרתנו עצים שאותם הנחנו בתעלות.

ביום אחד, אספו את כולנו למרכז היער. אל שלשה עמודי תליה. הביאו שלשה בחורים יהודים, ובטענה, שהם ניסו לברוח הוציאום ותלו אותם לעינינו. הגרמנים חגגו את המאורע בשתית "לחיים", ואת שארית המשקה שנותר בבקבוק, שפכו על הגויות. אכזריותם של הגרמנים היתה נוראה.

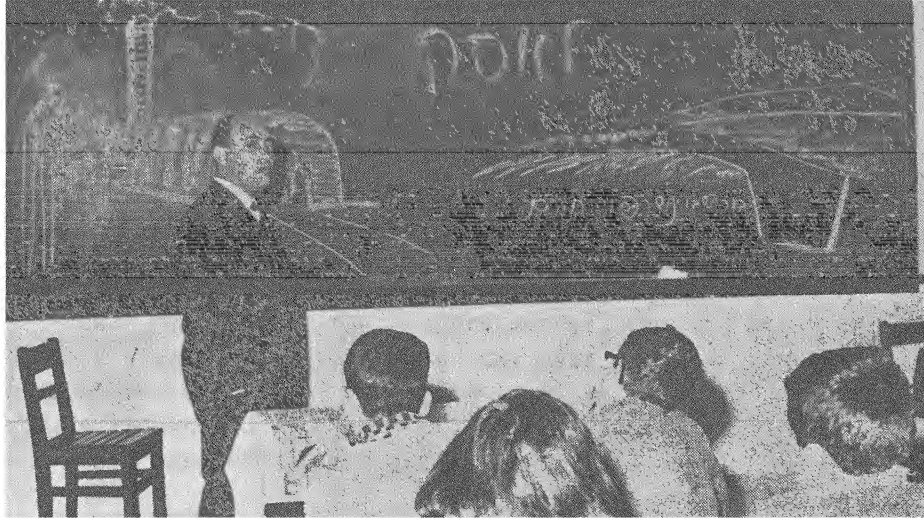
לאחר מכן הועברתי למחנה עבודה סטדיון. הצפיפות כאן היתה רבה. 2000 אנשים נדחסנו למחנה זה. כאן סחטו מאתנו את כוחנו על ידי עבודת פרך ללא תועלת. המטרה היחידה של הגרמנים היתה לשבור אותנו מבחינה גופנית ורוחנית כאחד, להשפילנו ולדכאנו. היה עלינו לחפור בורות גדולי ממדים ולאחר מכן לכסותם ושוב לחפור ולכסות.

באחד הימים נפצעתי קשה ברגלי. חברי לעבודה נשא כלי מלא עפר, שנפל על כף רגלי וגרם לישבר גדול ברגלי ושותת דם.הגעתי בזחילה למרפאה. שם קיבלתי "טפול רפואי" - עטפו את רגלי בניר טואלט. נכנסתי לרשימת החולים שגורלם למשרפות, אך גורלי היה להינצל. התחלתי לעבוד בנקיון במרפאה. עבדתי בזחילה על ידי. בעזרת מברשת נקיתי, שטפתי וצחצחתי את המרפאה, לתמהונם ושביעת רצונם של העובדים בה. כך נכללתי, ב"ה, ברשימת העובדים במרפאה ובזכות זו הוצאתי "מהרשימה השחורה".

שהיתי באותו מחנה עד שנת 1943, משם נשלחתי לגטו לודז׳, לאחר שבועיים ברחתי והסתתרתי מעיני הגרמנים. אך מאחר שנודע לי, כי כלאו את אחי והציקו לבני משפחתי חזרתי והתיצבתי בפני הגרמנים. הם לקחוני למחנה-הידוע לשמצה - אושוויץ. בתחנה הצליפו עלינו בשוטים ופקדו עלינו להסתדר בשורות.

מכיון שההליכה היתה עדיין קשה עלי, עמדתי בתור, והנה לצדי ראיתי את דר׳ מנגלה "המפורסם". הוא קבע מי לחיים ומי למות. עלה בגורלי להיות עם אלה המוכשרים עדיין לעבודה. כאן נקבע לי מספר 11768. הכניסונו לבית מרחץ. כשיצאנו משם קבלנו בגדי פסים - המיוחדים לאנשי המחנה.

שנת 1945. הגרמנים נוחלים מפלות קשות. הרוסים ממזרח ו-צבאות הברית ממערב, שלחו בגרמנים אש קטלנית. את כעסם על מפלתם שפכו הנאצים עלינו חמת זעמם והרגו על כל צעד ובכל מי שפגשו ירו.

יוסף קופרט בביה"ס

במהירות עצומה חיסלו את אלה שנשארו עדיין בחיים במחנות העבודה. נשארתי אני ועוד מנין אנשים שהספקנו להסתתר מפניהם. שכבנו כך במחבוא עד למחרת היום. והנה נשמע רעש מוזר של טנקים ויריות תותחים מקרוב. החלטנו לרדת, והנה נתקבלנו בשמחה על ידי חיילים אמריקאים. היו ביניהם יהודים. נודע לנו, כי נמצא בתוכם גם הגנרל אייזנהאור. נלקחנו למפקדה האמריקאית. שם רחצונו, הלבישונו והשכיבונו במיטות נוחות, אך העדפנו לישון על שמיכה פרוסה על גבי הרצפה. ישנו כך שתי יממות ללא הפוגה. הסבירו לנו כי בפולניה חרב עולמנו, בלאסק לא נשאר אף יהודי חי. ידעתי כי בבלגיה נמצאים קרובי משפחתי. כשהגעתי לבלגיה נפגשתי עם לאסקאים שהביאוני אל קרובי. משם עליתי ארצה.

יוסף לידסקי

כתה ח׳

בחלמנו

עת שצעקו ולא הבקיע קול צעקתם
עת ששתקו ולא שמע עולם את שתיקתם.
חיים גורי

לחלמנו

"חלמנו"

לשם הוב ו קדושי לאסק והסביבה בקבוצות להשמדה. תחילה בקבוצות של ששים ואחר-כך של תשעים נפש. הארמון של חלמנו הוא חורבה של ארמונון בעל קומה אחת, שנחרב עוד בזמן המלחמה הקודמת.

האולם שלתוכו הכניסו את היהודים היה חדר בעל ממדים גדולים יותר, מחומם היטב ועל רצפתו "סולמות" של עץ, כמו בבית מרחץ...

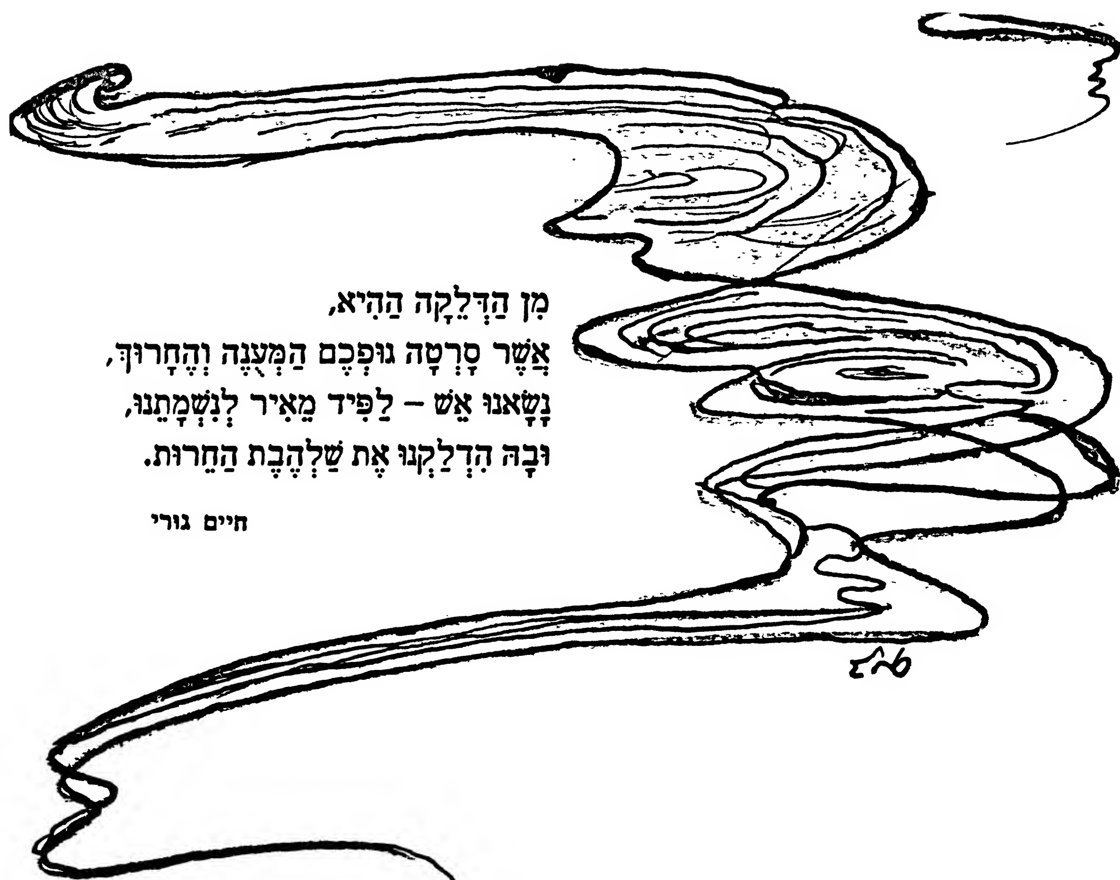
קצין ס"ס וכן גרמני כבן ששים, שבהתנהגותו הנלבבת שלא כרגיל, רכש לו את אהדתם של העקורים עוד בשעת הירידה מן המשאית, השמיע עתה נאומים באזני הנאספים, ובהם הובטח ליהודים שיעבירו אותם אל הגיטו בלודז', שבו תימצא בשביל כולם עבודה... הילדים שלהם יוכלו שם ללכת אל בתי-הספר...

אולם קודם-לכן שהם יצאו ללודז' חייבים הם לעבור חיטוי ולהתרחץ בבית המרחץ שהותקן לשם-כך במיוחד בארמון הזה. לשם הכנה לבית-המרחץ ציוו על הגברים להתפשט עד אל התחתונים, ואילו לנשים- עד לכותנות.

תעודות ותכשיטים ציוו לקשור במטפחות, ואילו כספים שהותפרו אל תוך ההלבשה יש להוציא מתוכם שלא יושחתו בשעת החיטוי. לאחר ההכנות האלה הוציאו את הנאספים אל "המרחץ" דרך הפתח המוליך אל המדרגות למטה.

כאן הטמפרטורה היתה נמוכה ביותר, משום שהפרוזדור לא היה מחומם כלל. על ריטוניהם של המעורטלים השיבו הגרמנים באדיבות, שיגלו סבלנות עד שיגיעו אל המרחץ.ואולם במקום המרחץ הובאו האנשים לאורך הפרוזדור אל המעקה שבחצר התחתונה, ושם דיחקו את האומללים בסיוע מגלבים, קתות הרובים ואיומים של מכונות-יריה אל המשאית של ההוצאה להורג, שעמדה מוכנה מעבר למעקה. המכונית הזאת, שלתוכה דיחקו את האומללים היו לה ממדים של משאית גדולה, מגוון אפור, סגורה הרמטית ומצוידת בדלתות הנצמדות היטב וננעלות מבחוץ בבריח. קירות המכונית היו מצופים פח והרצפה מצופה "סולמות" ומכוסה מחצלות.

מתחת לסולמות, משני צדי המכונית היו מותקנים שני פיות-הפליטה של צינורות הגאז, מכוסים במסננת. שני הצינורות הוליכו אל תא הגאז, שבו התחברו אל מנגנון-גאז, מצוייד בכמות מסוימת של "כפתורים" לכיוונן.

מִן הַדְּלֵקָה הַהִיא,
אֲשֶׁר סָרְטָה גּוּפְכֶם הַמְּעֻנֶּה וְהֶחָרוּךְ,
נָשָׂאנוּ אֵשׁ – לַפִּיד מֵאִיר לְנִשְׁמָתֵנוּ,
וּבָהּ הִדְלַקְנוּ אֶת שַׁלְהֶבֶת הַחֵרוּת.

חיים גורי

לאחר שהעמיסו את המכונית וסגרו את הדלתות סגירה הרמטית, התרחקה המכונית כשבעה קילומטרים אל היער שבכיוון העיר קולו, שבו נמצא מקום ההמתה.

זה היה מערה בתוך היער, מוקף מכל הצדדים ז'נדרמים עם מכונות-יריה, ולרוחבו של המערה נמשך קבר המוני גדול, שהוכן בעוד מועד, עמוק 5 מטרים ורחב בקרקעיתו מטר וחצי, ואלו למעלה כחמשה מטרים. המכונית עמדה מרוחקת כמאה מטרים מבור הקבר. הנהג הרצחן לחץ על הכפתורים של מנגנון-הגאז המותקן בתא הנהג ויצא החוצה...

מן האוטו התחילו בוקעים קולות-זעקה מעומעמים ונשמעו דפיקות חזקות בקירות. אחרי רבע שעה, פחות או יותר, הכל נשתתק...

אותה שעה הנהג-הרצחן נכנס אל תא הנהג והסתכל דרך אשנב מיוחד אל פנים המכונית. לאחר שבדק וראה שכל הקרבנות גוועו, נסע והתקרב אל הבור, ולאחר חמש דקות ציווה לפתוח את דלתות המכונית.

את תפקיד הקברנים מילאו עשרות אחדות של יהודים שאונסו לכך. לפי פקודתו של מפקד מקום ההריגה - קצין ס"ס - ניגשו הקבר-נים אל המכונית והתחילו מושכים ומשליכים מתוכה את הגוויות, שנדף מהן ריח של גאז וצואה. את הגוויות משכו בחיפזון ובאכזריות, על-ידי תפישה ביד או ברגל או בשערות.

מפקד מקום ההריגה צעק, אגב-כך כל הזמן, והלקה את הקברנים במגלב. מן המכונית פרקו את הגויות בערימה, אחר-כך בדקו שני גרמנים אזרחים ופשפשו בגוויות החמות עוד, במטרה לאסוף את כל חפצי היקר. הבדיקות היו מדוקדקות מאד; תלשו מעל צואריהן של נשים שרשרות זהב, עקרו במלקחיים שיני זהב ולבסוף בדקו בדיוק רב, אם לא החביאו האומללים חפצי-יקר בעוד מקומות.

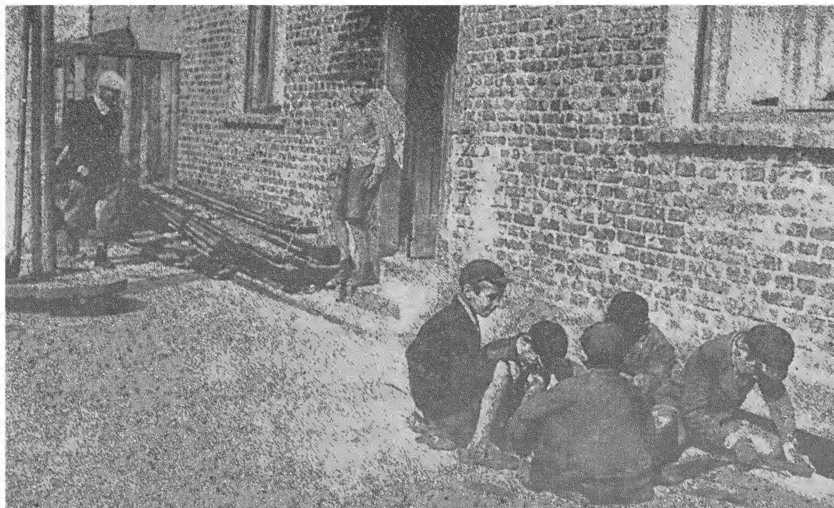
רק אחר-כך השליכו את הגוויות אל הקבר ושם קברנים יהודים הניחו את ההרוגים ופניהם אל האדמה למטה ובתנוחה כזאת שיהיה ראשו של זה סמוך לרגליו של זה, לסירוגין.

כל יום קברו כך 6 עד 9 מכוניות. כל שכבה של מומתים כיסו באדמה, והחל מיום 17 בינואר 1942 פיזרו גם חנקן כלורי. שמונת הקברנים שהיו מועסקים במישרין על יד המתים לא יצאו במשך כל היום מן הקבר. לפני גמר עבודת היום פקד עליהם אחד הקצינים להשכב ופניהם אל הגוויות, ובמטח יריות מתוך רובה אוטומטי ניקב את ראשיהם ככברה. הנשארים כיסו בחפזה את המתים באדמה, ולפי פקודת הז'נדרמים פנו ללכת אל מקום דיורם המיוחד בארמון...

הפרטים המחרידים האלה על הרצחנות, הערמה והצביעות של הגרמנים-ס"ס ואזרחים פורסמו לא עכשיו "ביד ושם" או של חוקר שואה אחר, אלא זמן מועט אחרי המעשה, בעתון של "גורדוניה" פורסמו הדברים האלה, בחודש פברואר 1942 בוארשא.

ידעו ולא האמינו. איך אמר יעקל לבקוביץ בדבריו? כולם רצו להאמין והאמינו, כי כתמורת עבודת הפרך של יהודי לאסק יתנו להם הגרמנים לחיות... גם הכופרים האמינו...

הביא לדפוס
אחיו של אפרים בורנשטין

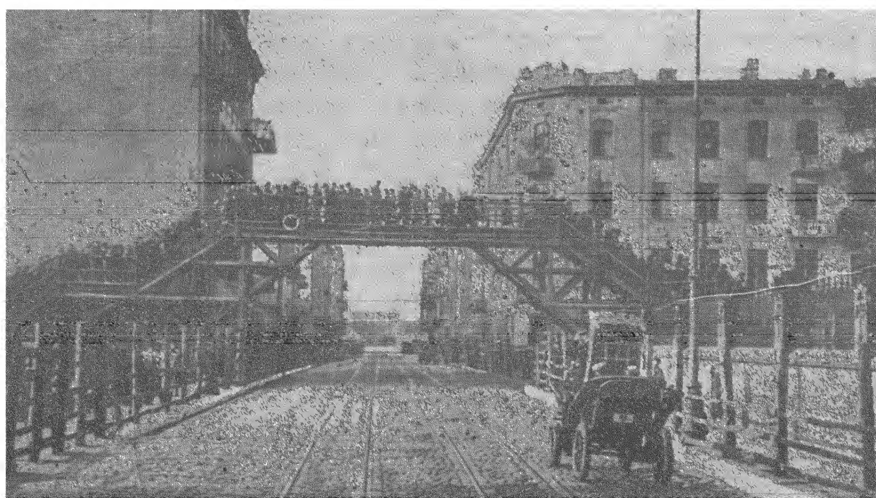
ילדים בגיטו

תמונה

ע"י שערי הגיטו בלודז׳ "

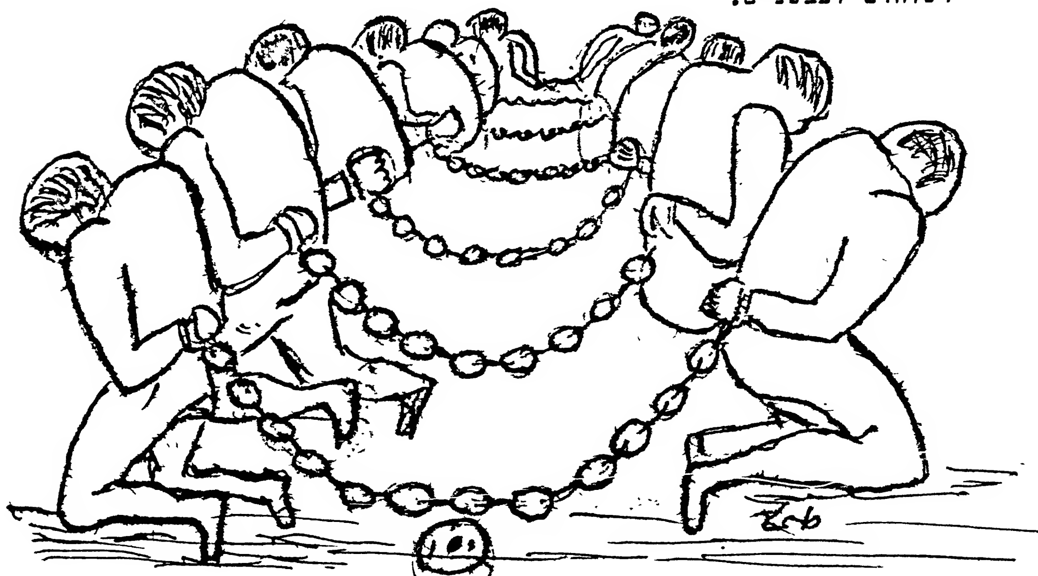
הגשר, המחבר בין שני עברי הגיטו "

גיטו לודז׳

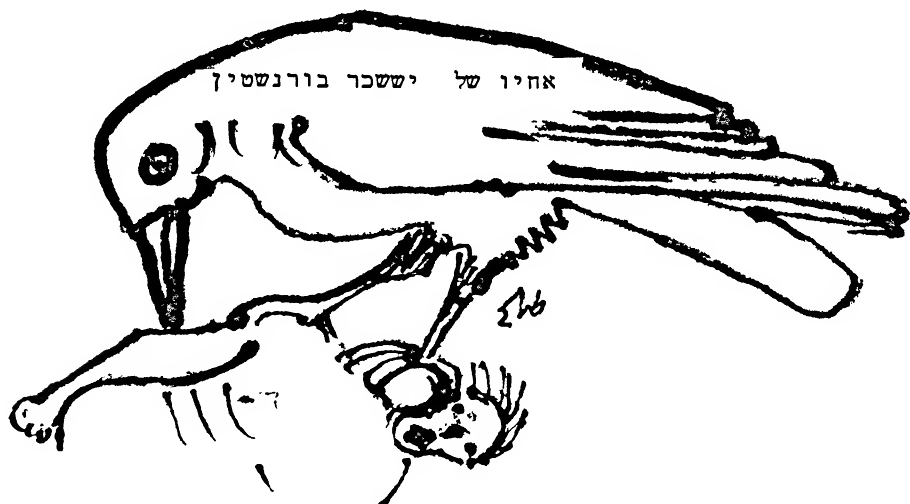
חלק גדול של יהודי לאסק, שנידונו לעבודת פרך, למחלות וניוון נשלחו לגיטו לודז׳. בספטמבר 1942 עם חיסול גיטו לאסק, נשלחו לחלמנו 2000 יהודים לכליון ותשע מאות נשלחו לגיטו לודז׳ להשמדה איטית ע"י רעב והשפלה. הגרמנים הרוצחים, מצצו תחילה את לשדם של היהודים עד לטיפה האחרונה ואחר-כך - ערכו עליהם ציד ושלחום לכבשנים.

הסופר יעקב קורץ, מתאר בספרו "ספר עדות" את גיטו לודז׳ כגהינום עלי אדמות. אנו נסתפק בקטע משלו: כל העיר לודז׳ נחלקה לגושי רחובות ולכל היהודים היושבים בהם ניתן זמן של שעות אחדות לעבור לגיטו המיוחד להם. לפי הפקודה הותר לכל יהודי לקחת עמו מרכושו ככל אשר יוכל לשאת בידיו. אסור היה להשתמש בכל כלי-רכב. היש כוח בעטי לתאר את המראה הנורא הזה? אין עדיין לאנשים האומל-לים מקום להיכנס בו, וכבר מאיצים בהם לצאת מן הבתים, שבהם ישבו ימים רבים או שנים רבות, נולדו וגדלו בבתים האלה. ופתאום נגזרה הגזירה לצאת ולקחת רק מה שיוכל לשאת עמו. ויצר הקיום הטבוע באדם, פיתח מיד אפשרויות להצלת חלק ולו קטן בלבד מן המטלטלין. השלג המזוהם בחוצות שימש אמצעי תחבורה להעביר עליו מעט מן הרכוש. לאורך העיר, בכיוון הגיטו, הניחו יהודים על השלג את קצת המטלטלין שעלה בידם להציל בחפזון כמן הדליקה, קשרו עצמם לחבילות בחבלים, כסוסים הנרתמים בעגלה וכך סחבו אלפים יהודים על גבי השלג, זה אחרי זה את כלי ביתם. סוחב אותם כאוצר יקר. לאן?...

בזמן הנדידה הנוראה הזאת אל הגלות הכפולה, עמדו הנאצים והתקלסו והתעללו באומללים התעללות שטנית. מחמת המצב הרע והמר, הרעב והמחסור, השפלת הכבוד היהודי, נפלה מאד רוחם של אנשים רבים עד ששמו קץ לחייהם... אחרים הזניחו את עצמם ואת הילדים כליל. רבים מן היהודים לא החליפו את בגדיהם, לא כיבסו ולא ניקו אותם. גם לא היתה לאנשים כל אפשרות לרחוץ - לא את עצמם ולא את ילדיהם הקטנים. מצב זה הביא בעקבותיו מחלות ומגפות. נורא היה להסתכל, עד היכן עלולים בני-אדם תרבותיים לרדת תהומה ע"י השפלות, רעב ומחסור. נשים צעירות שהיו רגילות קודם להתלבש בטעם טוב ולטפח את יופין, ובמשך חודשים מעטים של ענות מנוולת נשתנו פניהן עד כדי כך שמראיהן היה כזקנות. הן היו מלוכלכות, מוזנחות כבנות בלי תרבות. העינים שוקעות והולכות עמוק בראש עד שאינן נראות... הפנים השחירו והוריקו, האזנים הצהיבו, הידים והרגלים כחולות ונפוחות. מרוב חולשה ישבו אנשים על הארץ, האדמה משכה את הגוף מטה, מטה כמגנט. גם לשבת על הארץ כבר קשה, מוטב להשתטח... הה, במה קל... לא עצרתי כח לעמוד על רגלי... עתה הוקל...

כך נפחו היהודים בגיטו לודז' את נפשם... מיום ליום רבו האנשים שנמצאו מתים ברחובות. עבר אדם ועושה חסד-של-אמת ומכסה אותם בגליון של עתון. איזה מחזה קשה!! זה היה סופם של היהודים הרעבים וסוף כגון זה ארב לכל אחד בגיטו לודז', למי במוקדם ומי במאוחר. אין להמנע מזה! אלא אם-כן יארע נס או אסון... ובכל זאת היהודים חפצים חיים, מחפשים אוכל מן האויר ונותנים לילדיהם האהובים. כל יהודי עשה נפלאות, הם בראו "יש" מן "אין". שישים אלף יהודים עבדו בבתי מלאכה ללא חומרי גלם, מן האויר יצרו, עבדו 12 שעות ליום ובלבד להמשיך את היום המר. אולי יעזור השם-יתברך ונזכה ונגיע למפלתו של אותו רשע ותבוא לנו גאולה!!

באַקאַנטמאַכונג נר. 355

וועגן אַרויסשיקן פון ליצמאַנשטעטער געטאָ.

דערמיט פאָדער איך אויף
די אַלע, צום אַרויסשיקן
באַשטימטע פּערזאָנען, אַז זיי זאָלן
אומבאַדינגט פּינקטלעך
זיך צושטעלן צו דער באַקאַנט
געגעבענער צייט אין זאַמלפּונקט.

די יעניקע, וואָס וועלן זיך נישט צושטעלן פרייוויליק, וועלן **אַרויסגעשיקט ווערן מיט צוואַנג.** ווען זיי וועלן זיך אפילו נישט געפינען אין זייערע וווינונגען, וועט מען זיי אומעטום אויסגעפינען.

ביי דער געלעגנהייט פאַררוף איך זיך אויף מיין באַקאַנטמאַכונג נר. 347 פון 30-טן דעצעמבער 1941 און **איך וואָרן צום לעצטן מאָל** די געטאָ-באַפעלקערונג, אַז זי

זאָל נישט אויפנעמען ביי זיך אין די וווינונגען אָדער לאָזן איבערנעכטיקן פּערזאָנען, וואָס זיינען דאָרט נישט געמאָלדן.

אין פאַל ווען פּערזאָנען, וואָס זיינען באַשטימט צום אַרויסשיקן, וועלן זיך אויפהאַלטן ביי אַנדערע פאַמיליעס, בכדי אַזוי אַרום פּרובירן אויסמיידן דאָס אַרויסשיקן, וועלן נישט נאָר די פּערזאָנען, וואָס זיינען באַשטימט צום אַרויסשיקן, נאָר אויך די פאַמיליעס, וואָס האָבן ביי זיך אויפגענומען די דערמאָנטע פּערזאָנען, ווי אויך די הויזוועכטער פון די באַטרעפנדיקע הייזער, **מיט צוואַנג אַרויסגעשיקט ווערן.**

דאָס איז מיין לעצטע וואָרנונג!

ליצמאַנשטאָט-געטאָ, דעם 14-טן יאַנואַר 1942.

(—) **מרדכי חיים רומקאָווסקי**
דער עלטסטער פון די יידן אין ליצמאַנשטאַט

מודעה מטעם זקן־היהודים בליצמנשטאט, היא לודז׳, הקוראת את כל הנידונים לגירוש להתייצב במקום־הריכוז במועד הנקוב. במודעה כלול גם איסור חמור להלין אנשים, שצוו־הגירוש חל עליהם. כל הנתפס ל„עבירה" זו — יגורש אף הוא!

סטפניה ניי

יורֶק

אבא עם יורק הלכו ברחוב לשנו, והנה ז׳נדרם קרב,
נגש ישר לאב: הסר הכובע יהודון! רעם.
אבא הסיר כובע מהוה מעל ראשו השב
ואז, חבט לו בפניו הגרמני המגושם.

חבוש הכובע! האב חבש. הסר! ויסר מחדש,
בלי קץ בזעף קול הגרמני הגס בקע.
האב חבש הסיר, הסיר ושוב חבש –
ויורק לא יכול הבט ועיניו בקרקע תקע.

הביט האב, הבין–ולא עוד קד קידה, לא שח.
כמו פתאום לפתע המנגנון קולקל.
הגרמני נדהם: הסר הכובע הארור! צרח
ושוב אגרוף–זעמו בראש השב חבל.

הביט האב ביורק, הביט כבר עד הסוף –
עת בו הגרמני בקת במלוא–כוחו חבט,
ועת צנח לארץ בפרצוף מדם עקוב,
ולא היה פרצוף עוד, רק לעיניו מבט.

האב החריש כליל. נאלם, פה לא פצה.
גם עת בשצף–קצף הבור עליו רקע,
אף לא כאשר הרבה בעוט בראשהו הנפצע,
אף לא עת קנה–רובו כונן מול הרקה.

הגרמני פנה, הלך, גוש מוזה–דם חבוט
רבץ עלי המדרכה, המון נאסף סביב.
ויורק הקטן לא יבך, הלא לבכות אין זכות
לבן שבזה האופן מת עליו אביו...

מתוך ספר מלחמת הגיטאות

תלמידי כתות ז' – ח' מקשיבים לדברי הנואמים

דרכו האחרונה של יאנוש קורצ׳יאק

היום יום ד׳ 5/8.42 בוקר. הז׳נדרמים מקיפים את הרחובות. המשטרה האוקראינית צרה על הבית. השוטרים היהודים נכנסים אל החצר, בצריחות מבהילות: "אלע יודען עררואוס!" וחוזרים ומצריחים ביידיש:מהר! מהר! הארגון הנמרץ, בו מצוין "בית היתומים" תודות לגב׳ שטפה וילצ׳ינסקי נותן אותותיו. הילדים, שהוזעקו בעצם ארוחת הבוקר, מגצאים לפתע מן הסדר הרגיל, היומיומי, יורדים ממושמעים למטה ונערכים בחמישיות...

קורצ׳אק בין ילדיו

הגב׳ שטפה ואדון יאנוש קורצ׳יאק יורדים יחד עם הילדים, ולא שכחו ליטול עמהם את הדגל הירוק, דגלו של בית היתומים.

הרבה אנשים שעמדו באותה שעה לאורך המדרכות ראו את ד"ר קורצ׳יאק צועד לפני הילדים בדרך "לאומשלאג-פלאץ", בתהלוכתם החגיגית של הנידונים למות.

הילדים היו מלובשים חגיגית, משל יוצאים הם לטיול ותרמי-לים כחולים תלויים היו על זרועותיהם. משום-כך, היה רושמה של

של עדה קטנה זו, השקטה והממושמעת, ההולכת אחר האדון הדוקטור באמון גמור, כה חגיגי ואסטתי.

הם נגררו, נעצרו, נצטופפו וחזרו ונגררו בחֻומו הלוהט של חודש אוגוסט, מלווים צריחות-גרון וחבטות בקתות הרובים. האָמר להם קורצ׳אק, כי יוצאים הם לטיול לכפר? זאת לא ידוע. ואין להניח כי ניתן, בימי אימים אלה, לאחוז את ליבם של הילדים הגדולים יותר בבדיה יפה... קרוב לודאי, כי סיפר לילדים דבר שבעצמו לא האמין בו עוד..."על העברה ועבודה חלוצית במחנות, בחקלאות ובייבוש ביצות". באו משלאגס-פלאץ, אל מול הקרונות המוכנים, נקרא הדוקטור הצדה. הגרמנים הציעו לד"ר קורצ׳אק חנינה, שיישאר בוארשה, וכרופא עשוי היה להיות מועיל ביום מן הימים. ידוע, מה היו דבריו של קורצ׳אק, ידוע לכל תכנם: הוא סירב, ללא היסוס. וההלוכה הזאת של 200 יתומים עם מחנכם הדגול ועם המחנכת סטפה צועדת קדימה בשיר ובדגל. האיש הזקן, העיף, במדי הקצינים, אשר לבו מתכוץ מכאב אין אונים, נוהג בה לאיטו. רחוב הגיטו מעלה אבק, והוא כה מלוכלך בלהט כאותו נתיב יסורים... הילדים מתענים, מזיעים, מבקשים לשתות, מוכי חום ואימה.

רגעים ישאו קולותיהם וקול אל קול מצטרף בשירת מקהלה רפה. לרגעים ידומו, אובדי קצב ונחשלים. ד"ר קורצ׳אק בקושי יגרור את רגליו, יכוף וישח תחת משא סבלות ולאות. מיד יתמתח במאמץ אחרון של רצונו העז, להחזיק מעמד עד הסוף. והגב׳ סטפה סוגרת על התהלוכה,... סטפה זו, הטובה וחסונה, רחבת כתפים, טובת-לב, חסות ומגן ליתומים בשעות רעה רבות, ואלו בשעה זו לא עוד תעמוד להם... כך הם צועדים לקראת הגבול שבין החיים והמות. עוברים על פני הגשר שבין העכשיו והנצח. לא עוד יחזירם איש מן הדרך הזאת.

בני עדה זו, חוסים תחת כנפי מורם ויקירם, ד"ר יאנוש קורצ׳אק, זוכים בחסד תהילת זכרון, מעטים בין רבואות ילדים, אשר הגורל הרשע הכרית את שמם לעד בתוך התוהו של ההכחדה הכללית. לא נשכח גם את עוזריו הנאמנים של ד"ר קורצ׳אק, שהלכו לאיטם, שקטים ליד הילדים, בצעדה זו האחרונה: הנריק, פליקס, בלבינה גז׳יב, נאדיה בוז, רוז׳ה שטוקמן, סאבינה ליזרוביץ ודורקה סולניצקי. לנפנופו של הדגל הירוק הלכו, מגיטו וארשה לעבר המשרפות העשנות של טרבלינקי -.בדרך הנצח...

נשמותיהם תהיינה צרורות בזכרוננו תמיד.

(מתוך ספר הגיטאות)

עיבד: אחיו של מיכאל בורנשטין

דרכו האחרונה של יאנוש קורצ׳אק

קדיה מולודובסקי

<u>לילדי טברדה</u>

בחלומי אראה שוב ילדים, כתות, בית ספר,
שרה׳לך ובריילך – קול רעש ושאון.
מטברדה ומצ׳פלה, מכל רחוב ועבר –
אנוכי הרועה, אצא לפני צבאי – הצאן.

לומדים הם וכותבים ובשגיאות יפליגו,
הגימל אל הזין חוטם תשרבב.
אקח הגיר, האותיות אציגה –
ועל הקיר ליילך לבן אז יתלבלב.

עינים נשואות אלי כמו קרנים,
ולנפשי יחם – אור רב עלי יפול.
פתאום אראה: כל הקירות מתפוררים באין,
ולבדי אני, סביב שומם הכל...

(מתוך ספר מלחמות הגיטאות)

הַנּוֹתָרִים לִחְיוֹת! בְּבוֹא אוֹרְכֶם לֵב תְּנוּ
לָרֶשֶׁת אֶת דִמְעַת כָּלִים כְּנֵר עוֹמֵם,
בַּל תִּשְׁכְּחוּ. נִשְׁמוּ נָא פְּנִימָה אֶת מוֹתֵנוּ
זִכְרוּ לִחְיוֹת מִדַּעַת עַל קִידוּשׁ הַשֵּׁם.

„עַמּוּד הַהֶלֶךְ"
אברהם סוצקובר

ליד שערי אושביץ

טרנספורט חדש לאושביץ

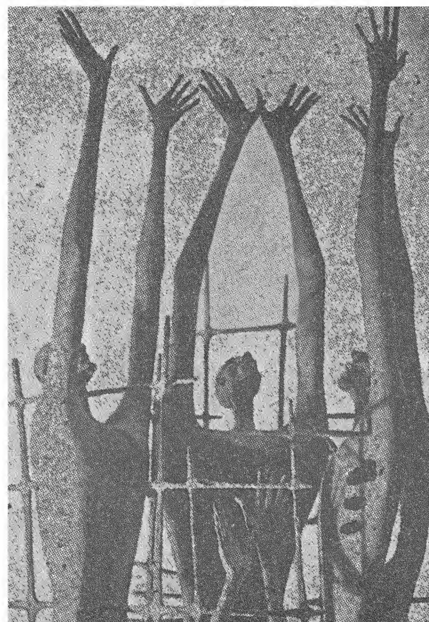
א. צ. גרינברג

שבאמת הם אינם בעולם?

... שבאמת הם אינם בעולם? שרצחום-לי גויים
שקבורת כלבים הם קברו את גופי היקרים;
שתבואות שמש עליהם עד קציר ופרפרים ססגוניים...
ומרחבים של דשאים ושם רועים עדרים, עדרים...

שלשם לא אוכל אף לבוא כרוכב עלי סוס
ויורד בשדה המלבלב לעת ערב, סגול
ותר לקברם הנעלם תחת שחק עגול.
כדי שאבכה יחידי ונכרי את בכיי
כבנם יתומם ולהרטיב ולנשק רגבים,
שהם לא שלי וקדושים: מדמי הם רווים - - -

איך נחיה עם העצב הזה, עם מכאוב-דעת זו
מיום אלי ליל ומלילה אל יום - - -
אם לא יקום המבשר ברחובנו לפתע-פתאום
וישמיענו בשורה: כי יש שילומים - ממרום
וזה יום-חג במלחמתי על מגוג: יום - לאום יום לאום !

מחצלומי אושביץ

דרך היסורים של בן 12

נולדתי בלאסק. אני בן למשפחת אופים. בילדותי למדתי "בחדר" ולאחר מכן בבית הספר העברי "תרבות". בו לימדו המורים משה ברלנט וישכר בורנשטיין. בשנת 1939, כשפרצה מלחמת העולם השניה וטרם מלאו לי שתים עשרה שנים,נשלח אבי למחנה עבודה. מכיון שאני הבן הבכור בבית, רבץ עלי נטל פרנסת המשפחה. על כן יצאתי לעבוד בתעלות נקוז ובכל מיני עבודות יזומות ע"י הגרמנים. העבודה היתה קשה, אך מאין ברירה, משכתי בעול.

בשנת 1940, הפכה לאסק לגיטו, שם ריכזו את כל היהודים, והחלו לחסלם במשלוחים למחנות של עבודת כפיה. תהליך החיסול נמשך עד 1942, כשמתוך 4000 אנשים, תושבי עירתנו שרדו רק 900 איש שהועברו לגיטו לודז'. בין אנשים אלו היינו אני ואחותי הצעירה בת החמש. נותרנו רק שנינו בלבד מכל המשפחה. בלודז' עבדתי בבית מלאכה לחייטות. עבדתי אף בעבודה נוספת בלילה, כמסיק התנור, שנועד לחמום בית החרושת. תמורת עבודת הלילה קבלתי מנת מרק נוספת בעבור אחותי,שדאגתי וחרדתי לה, מכיון שלא היתה לה זכות קיום לפעוטה זו, מצאתי בשבילה מקום מחבוא במרתף התנור, אך הנאצים מצאוה, לדאבוני הרב. מגיטו לודז' נשלחתי למחנה ההשמדה אושביץ', עד היום איני יודע מה נפל בגורלה של אחותי...

מאושביץ' נשלחתי למכרת פחם פירסטנגרובר. באותו מכרה עבדתי בתנאים קשים מאד. בטרם האיר היום, ירדתי למכרה, ושוב עליתי ממנו לאחר שהחשיך, על כן לא זכיתי לראות את אור השמש באותם הימים. שעות ארוכות עבדתי בקור של 20-, כשבגדי הדלים קפואים עלי ומרשרשים כפח. במכרה עבדו גרמנים ופולנים, מחמת תקלה בחשמל, כשהיה עלינו לעלות דרך הפתח לשעת-חרום, הייתי אני, כיהודי, האחרון בתור.

18 בינואר 1945. הרוסים התקרבו והיה עלינו לעזוב את המקום. החורף היה קשה. הלכנו לכוון מערב גרמניה. בדייביץ העמיסו אותנו בקרונות רכבת, כעדר צאן דחוס. קבלתי, כיתר האנשים, קופסת בשר וככר לחם שנועדו כצידה לדרך ל- 15 יום. בקרון שבו הייתי נדחפו 90 איש, ללא אויר לנשימה. הייתי בין ה-18 שהגיעו חיים מתוך ה- 90 לנורטהאוזן.שם עבדתי במפעל-הרקטות שהיה בהסואה. אך מכיון שהרוסים התקרבו והלכו גם לאותו מקום, שלחו אותנו בכוון למחנה ההשמדה "ברגנבלזן". בקרון לידי היה צוענו. מה מוזר היה, שממרחק של כ-6 ק"מ הרגיש אותו צועני בריח של גופות אדם שרופות. ואכן עובדה זו נתאמתה כשהגענו לאותו מחנה...

כך עברו חלפו עלי חמש שנים של סבל, רעב, יסורים ותלאות.

הנה הגיע יום השחרור. יום שאין לתארו במליב. ביום 15.4.1945, הוא היום בו נולדתי מחדש. אין לשער את הרגשות שהציפו את השרידים הניצולים המעטים. נשארתי בודד, ללא הורים, ללא אחים או קרובי משפחה. הנני שריד, נצר יחידי למשפחה ענפה. למעשה לא ידעתי אנה לפנות, עמדתי על פרשת דרכים בחיי, אובד עצות ועל סף היאוש.

והנה הגיעו אנשי הבריגדה היהודית, והם שעודדוני ונתנו בי אומץ ורצון להמשיך לחיות. הם הפיחו בי רוח חיים ממש. עליתי ארצה בשנת 1947 באנית משא, במסגרת "עלית הנוער". כאן התחלתי את דרכי החדשה, הקמתי לי בית ומשפחה.

כיום אני עובד בבית-הספר החקלאי "עינות", בו למדתי לאחר עלייתי ארצה.

ערן,
כתה ח׳,

אברהם פוקץ בבית-הספר

אב נידח

אב נידח, ואם אובדת
והבית נעקר,
אין גואל ואין מולדת,
אין מנוס מיד אכזר.

אך פקחנו את עינינו,
ויחשך עולם סביב;
אין גואל ואין מולדת,
אין מנוס מיד אכזר.

שְׁפוֹךְ חֲמָתְךָ עַל הַגּוֹיִים,
עַל עַם טָמֵא, בּוֹשָׁה זָרָה לוֹ,
אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ, אֱלוֹהִים,
וּבְשִׁמְךָ הֵם לֹא קָרָאוּ!

„שְׁפוֹךְ חֲמָתְךָ"
י. קצנלסון

המרידות בגיטו וארשה

מרידת ינואר

במרד זה היו לנו בעצם שתי תכניות קרב. היתה צורה אחת של התגוננות שנקטה בה קבוצה אחת מ"השומר הצעיר" ומרדכי אנילביץ בראשה. אנשיה הניחו לנאצים שיתפסו אותם, התערבו בין ההמון כשנשקם אתם. צבא גרמני מזוין הוביל את ההמון ל"אומשלאגפלאץ". ברגע מסוים באמצע הרחוב, ניתנה פקודה לירות. לקבוצה היו חמישה אקדוחים וחמשה רימונים. כשהחלו אנשי הקבוצה לירות, צעקו אל היהודים: "תברחו"! אך היהודים מרוב פחד לא התפזרו, אלא ברחו ל"אומשלאגפלאץ". הם פחדו שמא יתפסו אותם ויהרגום, ואילו אם יבואו בעצמם ל"אומשלאג-פלאץ" אולי יחונו אותם. בכל זאת ברחו כמה מאות יהודים. ברגע הראשון לא פיללו כלל הגרמנים שדבר כזה יתכן, ואבדו את עשתנותיהם. שמענו את צעקות הגרמנים: "היהודים יורים!" הדבר הפתיע והדהים אותם, כי לא יכלו לתאר זאת לעצמם. החברים ניצלו את רגעי המבוכה והוסיפו לירות, אך בינתיים נתאוששו הגרמנים, קבלו תגבורת, וחברינו עמדו מזויינים באקדחים מול גרמנים חמושים מכף רגלם ועד קדקודם. כמעט כל חברי הקבוצה הזאת נהרגו. חלק ברח ונהרג בשעה שרדפו אחריו. אצל השאר אזלו הכדורים. מהקבוצה הזאת נצלו רק אנילביץ ובחורה אחת. אחרי שאזלו כדוריו תפס אנילביץ רובה מגרמני, נסוג לאחד הבתים וירה מתוכו. הגרמנים פחדו להכנס לבית. לא הרחק מן הבית ישבו היהודים בבונקר. אחד מהם יצא וסחב אחריו את אנילביץ. הגרמנים הציתו את הבית ושרפוהו.

והיתה גם שיטה שניה. ידענו שבמצבנו, בכמות הנשק שיש לנו, קשה מאד לצאת למלחמה גלויה בגרמנים, פנים אל פנים. היהודים ידעו שצריך להתחבא. שמועות מחכה להם, אך היו שהתנחמו בכך שהיטלר לא ישמיד את כל היהודים, ועל-כל-פנים את העובדים ישאיר בחיים. גם הגרמנים,כאילו אמרו,שרוצים הם כי חלק קטן של היהודים יישאר בחיים. וכשפרצה האקציה - מי שהספיק - התחבא. מי שלא הספיק להתחבא -נתפס. הגרמנים שוב לא יכלו לחטוף יהודים ברחובות ונאלצו ללכת לכל בית ולחפש יהודים. החלטנו איפוא שלא נצא אל הגרמנים להתקיפם, אלא נחכה שהם יבואו אלינו. הם בודאי לא יהיו זהירים כל כך, כי אינם יודעים עדיין שמחכים להם בנשק ביד. ידענו שהודות להפתעה זו תהיה ידנו על העליונה, אך גם ידענו שאחרי שנים אלו של אימה לא יתואר הדבר שיהודים יירו בגרמנים, יפלו גרמנים, והיהודים ישארו בחיים. היה ברור לנו שהם ישמידו אותנו, אך אמרנו לעצמנו שבשיטה כזו נוכל לפחות להרוג יותר גרמנים ולהחזיק מעמד יותר זמן.

בקבוצה שהייתי בה אז היה במקרה גם יצחק קצנלסון. הוא גר בחלק אחר של הגיטו. הגיטו חולק לשלשה חלקים ורק בסכנת נפשות אפשר היה להגיע מחלק אל חלק. הוא לא יכול היה שלא להיפגש אתנו לפחות פעם בשבוע, בשבת. הפעם בא אלינו בקשר לתאונה שקרתה לבנו צבי, והיה בדעתו לחזור באותו בוקר שפרצה האקציה. משפרצה האקציה, אמרנו לו: ממתינים אנו לרגע שנוכל לצאת בנשק ביד אבל אתה חייב להתחבא באחד הבונקרים (היו כל מיני בונקרים, גם בחצרנו היה בונקר) עד אשר יעבור הזעם ואולי תישאר בחיים. רוצים אנו שתישאר בחיים כעד שיספר ליהודים את פרשת הגולה המושמדת. הוא לא הסכים להתחבא בשום-אופן ונשאר אתנו יחד, הוא ובנו היחידי צבי שנותר לו מכל משפחתו. היה זה לנו עדוד שאין לתארו. דרוש היה כוח נפשי רב כדי להישאר כך אתנו, כמה רגעים לפני שנכנסו הגרמנים, כשכולנו היינו חדורי הכרה שזהו הסוף – סוף ליהודים, סוף לכולנו – אמר לנו כמה מלים שקשה לי לחזור עליהן עכשיו, אבל הן נחרתו עמוק בזכרוני: על כבוד ישראל, על טעם המלחמה ועל טעם המוות, ועל טעם החיים שיש במוות הזה.

והנה נכנסו הגרמנים. עמדנו כל אחד במקומו וחכינו להם. הנחנו להם להיכנס לחדר שבו ישבנו. היה בינינו בחור אחד, זכריהו ארטשטיין, שנפל אחר כך במרד אפריל, אחד הלוחמים האמיצים ביותר, בחור מן העירה פרושקוב, אשר לפני המלחמה התחנך בסניף "פרייהייט"*) עבר עליו גרוש פרושקוב. הוריו מתו עליו בגיטו – גוועו מרעב. הוא היה גם במחנה עבודה ועבר בו שבעה מדורי גיהינום של השפלת האדם. עוד טרם ידע כי בא חיסול כללי ונשבע לנקום, ורצון הנקמה מילא את כל ישותו. לפעמים היה נדמה לנו שאם הוא מרבה כה לדבר על נקמה, הרי לכלל מעשה לא יגיע. אך הוא דיבר וגם עשה. באותו מעמד הוא הראשון הרים, כביכול, את ידיו ויצא מן החדר. אנחנו פתחנו באש בחדר והוא ירה בקבוצה שנשארה בחוץ. הגרמנים נסוגו. בשיטת קרב זו הרגנו עשרות גרמנים, והעיקר – לקחנו מהם את נשקם. קבוצתנו מנתה 40 איש והיו לה רק 4 אקדחים ושׁשה רימונים. רק בחור אחד מאתנו נהרג.

לא ידענו מה לעשות. הרגנו גרמנים, רכשנו נשק ואף נשארנו בחיים. היה זה איזה פלא, איזה דבר בלתי שכיח. ידענו שבעוד כמה רגעים יחזרו הגרמנים, יתקיפו את הבית ויחסלו אותנו. בחור אחד, ששלט בשכלו גם ברגע זה, מצא דרך יציאה, דרך עליית הגג. עברנו על פני גגות, וקצנלסון בינינו, לרחוב אחר. הגרמנים ראו אותנו והקיפו גם את הבית השני שהגענו אליו. אבל אנו כבר ידענו איך לקדם את פניהם. העמדנו משמרות על המדרגות. נמצאנו בקומה הרביעית וכל גרמני שרצה להגיע אלינו נאלץ לעבור דרך משמרותינו המזויינים.

*) "דרור"

היו גם רגעים של חולשה. בחור שהחזיק בידו רימון, ראה את הגרמנים מתרכזים ליד הבית וידע שאנחנו קבוצה קטנה ונשקנו מועט, אמר: הגיע הרגע שאטיל את הרימון בינינו וניהרג כולנו. המפקד לא הרשה לו לעשות כך. העמדנו כאמור משמרות וכל גרמני שנכנס לבית – נהרג. הגרמנים פחדו להיכנס ואך החשיך היום הסתלקו.

לאחר הרבה תלאות והרפתקאות הגענו פעם לבונקר של יהודים. והנה בפעם הראשונה קיבלו אותנו היהודים בזרועות פתוחות. היה שם רבי אחד והוא בירך אותנו במלים אלו: "היו ברוכים, כי העזתם. אם אנו איננו יכולים לעשות כּכה, נלך עכשיו למות בהרגשה,כי הצלתם את כבודנו". לאחר חדשים ושנים של התנכרות כה קשה מצד הציבור היהודי, זכינו סוף-סוף להערכה מצד כל היהודים. והדבר גרם לנו שמחה מעט.

מרידת אפריל

יום ב' בשבת ערב פסח, 19 באפריל 1943. היה יום אביב הדור ונאה, השמש השפיעה רוב אורה על כל קרן של גיטו וארשה השרויה באפילה. יום אחרון. והטבע מעורר תשוקה עזה לחיות. אילו עטו השמים שחור ורוח סערה היתה משתוללת וגשם סוחף ניתך ארצה, כי עתה אפשר היה קל יותר להשלים עם המוות. אך הטבע אף הוא כרת ברית עם האויב, והרי הוא מתגרה בנו בכל תפארתו על עברי פי. חדלון.

חבורת הלחימה של "דרור" שנמניתי עליה היתה עַל מִשְׁמַרְתָּהּ בנאלבקי 33. אני וכמה חברים אחרים נמצאנו על המרפסת של קומה א' בפינת נאלבקי – גנשה ויכולנו מכאן לראות ראשונים יחידות גרמניות כשהן פוסעות לעבר הגיטו. שתי עמדות אחרות קבועות היו בחצר ליד החלונות של קומת המרתף. מאז הבוקר נהרו טורים ארוכים של רגלים ורוכבים מיחידות צבאיות שונות, אנשי ס.ס. ואוקראינים במלוא החגור, כערוכים לקרב מול צבא סדיר, ואף מכוניות משוריינות וטאנקים. הם באו מצד נאלבקי הארי וצעדו בגנשה לאורך החומה ופניהם לעבר שער הגיטו שבפנת גנשה – זמנהוף.

למראה כוחות האויב חלשה דעתי: מה דלה עמידתנו! מה כוחנו מול צבא מזויין זה, מול טאנקים ומשוריינים, ובידנו אקדחים ורובים בלבד? אך גזירה היא שנתחזק ונחזיק מעמד.

בשש בבוקר כבר הושלם המצור על הגיטו. יחידות ראשונות כבר מפסיעות על אדמת הגיטו לכיוון נאלבקי, מתקרבות והולכות למשולש נאלבקי-גנשה-פראנצ'יסקאנסקה.לא היכינו לו לאוייב שיהא הוא המתחיל בפעולת ההרג ומכל עמדותינו ניתך עליו ברד כדורים

ורימונים ופצצות. אכן, התוצרת העצמית לא הכזיבה, התפוצצה כהלכה ועשתה מלאכתה באמונה: חללים ופצועים רבים השאירו הגרמנים ברחוב. היתה זו ההתנגשות הראשונה, וההתפוצצויות בישרו ואמרו לכל הקבוצות: התחיל המרד!

הגרמנים התכוננו אמנם למרד יהודי, אך לא ניחשו את שיעורו. מנסיון ה-18 בינואר ידעו, שבידנו אקדחים בלבד, עתה הפתיעם נשקנו המרחיק קלוע וביחוד - הפצצות. אנחנו השכמנו והתקפנו, והיזמה נמצאה שעה ארוכה בידינו, ואילו האויב היה במצב של התגוננות.

הפלוגות הגרמניות התפשטו בקבוצות קטנות, נצמדות לקירות, חוששות לסלק את הרוגיהם ופצועיהם הסרוחים על מרצפת הרחוב. "ארורים"! הבקיע אלינו קול צריחתו של קצין ס.ס. אל חייליו במבקשים מחסה. הוא פקד עליהם לסלק את ההרוגים והפצועים ולא להשגיח ביריות, אך הוא עצמו נהג זהירות יתירה ונשאר עומד מתחת למרפסת.

עברו רגעי התדהמה הראשונים, ותשובת הגרמנים לא התמהמהה. הם מתחת לכיפת השמים גלויים לכדורינו ואילו אנו - החומה לנו חסות ומגן... כשעתיים היה נטוש הקרב...

כאן, היה נצחון של ארעי אך מעודד גם הוא, ואבידות אלו שנגרמו לגרמנים משמחות את הלב אף בשעה שאנו עומדים על סף הכליון.

כשחדרו הגרמנים לזאמנהוף נתנו להם שתי קבוצות הלוחמות הראשונות לעבור ולא התקיפום; במתכוון עשו כן, למען הפילם במלכודת, ורק משהגיעו הגרמנים לפינת זאמנהוף - מילא כיבדו אותם שתי קבוצותינו האחרות באש-כדורים ורימונים, ובבקשם להיסוג הקבילו פניהם הקבוצות הראשונות, שנתנו להן קודם לעבור - וכך היתה להם לגרמנים האש מפנים ומעורף. הם התרוצצו מבוהלים והרחוב רוצף פגרי חללים ופצועים שלהם. מבעד לחלונות ומעל מרפסות הטלנו בקבוקי תבערה על ראשיהם. גרמני אחד, בקבוק פגע בקובע הפלדה שעל ראשו והוא התלבט ברחוב כמטורף. טאנק שחש לעזרה עמד ברחוב אפוף להבות.

כתום הקרב על זאמנהוף נסוגו ארבע הקבוצות לרחוב מילא 29, בהשאירם אחריהם קרבן אחד - את הלוחם יחיאל, איש "השומר הצעיר".

הימים האחרונים של הגיטו

בער גיטו ורשה, הגיטו של הגדולה בקהילות ישראל באירופה מאז. ובתוכו פרפרו אחרוני היהודים – והם היו עדיין רבבות במספר– פרפורי גסיסה אחרונים. רק לפני ימים מספר, אפריל 1943, אמרו הגרמנים לחסל שארית פליטה זו, לשלוח את היהודים שעוד נותרו כאן בקרונות המוות לאושבינצ׳ים, לבלז׳ץ, כשם ששלחו באין מפריע מאות אלפים לפניהם. אבל הפעם נרתעו אחור. הפעם קדמום פלוגות "הארגון היהודי הלוחם" שעמדו בקרנות הרחובות ובמסתרי החורבות וזרעו מוק– שים והטילו רימונים בשיירות הצבא הנוהר והחוגג, והגרמנים נדהמו, נרתעו ונסוגו. לכזאת לא פיללו. הם ניסו יום אחד, ניסו למחרת וכל פעם קידמתם במפתיע אש היהודים, ולאחר עשרת ימי קרבות לא העיזו להיכנס פנימה.

הגיטו בוער

אלו היו ימי ראשית מאי 1943. שם בחוצות נשם הכל בבשורת האביב ואולם לנו כאן נערך המוקד. לא ידענו היהיה ממנו מנוס. המוני היהודים, מעיירות גדולות וקטנות, עדיין הלכו בחשאי, עוברים בזהירות מחצר לחצר, עוקפים את הלהבות. בית בוער באגפו האחד, ואילו באגפו השני לא נגעה עדיין האש ואפשר לטפס שם ולעבור בפרצותיו. תחילה היינו מהלכים מבעד לעליות, מפרצה לפרצה וכך עוברים רחובות בלי להיגלות לגרמנים העומדים מעבר לחומה ויורים בכל יהודי העובר את הרחוב. עכשיו בערו העליות. המשכנו לעבור מבעד לפרצות ממרתף למרתף ואחר כך פשוט שוטטנו בין החורבות, עוקפים את האש במידת האפשר. החום להט בפנים, בעינים; יש שהעשן שם מחנק, סביבך ניתזים ניצוצות ואתה חותר ועובר...

תוך בדי שיחה מתייצב בחוד ומספר שמוכר לו מוצא דרך תעלות הביוב לצד הארי, והמוצא הוא בקרבת תלי-חרבות שבהם אפשר למצוא מחבוא לפי שעה. הוא נוסך בנו בטחון, שאם נלך מאורגנים, בקבוצות מזויינות, נצליח להבקיע לנו דרך לשם.

מהססים, שוקלים, דנים ובאין מוצא אחר נופלת ההכרעה: נלך! להילחם אין אפשרות עוד. האש תדון אותנו לשריפת חנק או תסגיר אותנו לידי האויב. אבל מה יהיה שם בצד הארי? הן ודאי הוא הכליון גם שם. מן הפח אל הפחת. יחידים אולי יצילו את נפשם, יחידים אולי יצליחו להימלט, ואולי לא ניתפס כולנו בכף. אבל כל האלפים סביבנו נכונים ללכת עמנו, לצאת בעקבותינו. יהיה אשר יהיה ובלבד לא להפרד מאתנו.

ובכל זאת עוד מעכב ההיסוס, משהה. מחליטים לערוך לפי שעה נסיון ומחליטים על חמשה בחורים בעלי פרצוף ארי לצאת לדרך ולבחון

אותה. .בשובם נחליט – להמשיך או לא. יוצאים החמשה וכולנו נשארים והצפיה לשובם נוקבת ואוכלת. אל החצר באות שיירות נוספות. נבוכים ושואלים, מתלחשים, מקשיבים ואף הם נשארים כאן לצפות – מצרפים את גורלם לגורל העדה.

ב-1 לאחר חצות חוזרים שני חברי המשלחת מהצד הארי. מורה הדרך ועמו טוביה בוז׳יקובסקי, הראשון פצוע וזב דם. מסיפורם מתברר שעברו את "הדרך" בתעלות הביוב בשלום והגיעו למוצא; בקושי פתחו את המכסה. טיפס אחד ועלה, שרבב את ראשו החוצה אל הרחוב; הרחוב דמם, איש לא נראה בו. הגיחו ויצאו מתעלת הביוב. תחילה שתי הבחורות, אחריהן שני בחורים והסתלקו וצעדיהם החרישים נבלעו בדממת הרחוב. לאחר רגעים מספר, בעוד טוביה נצב בפתח ותחתיו הבחור מורה הדרך, נתכו עליהם יריות ושני כדורים פגעו בו והם קפצו פנימה וחזרו. מה גורלם של אלה שיצאו לפניהם – אין יודע. זהו המצב! נשתררה דממה. מה נאמר איפוא איש לעצמו, ללוחמים, ליהודים החרדים והמצפים מסביב? תכנית היציאה ההמונית בטלה. אין מוצא אלא להשאר לפי שעה בתוך הגיטו הבוער ובו לבקש מפלט.

הקשר עם הצד הארי נותק לחלוטין. לפני ימים מספר שלחנו קבוצות חברים דרך תעלות הביוב וכן מבעד למנהרה אשר גילינו אותה במקרה, אבל אין יודע מה גורל האנשים שנשלחו. אנו יודעים מה איומה היא שליחות זו לצד הארי. אדם שגורלו שיחק לו והצליח לעבור בשלום, משהוא נקלע לרחוב הגויים הוא מהלך בפחד שמא יכירוהו. אין לו לאן להיכנס. הערב קרב ובא. עוד מעט ואסור להתהלך ברחוב ובית אשר יתן מחסה ליהודי נמלט ונרדף – אין. כל השערים נעולים בפניו והידידים בין הגויים נבצר מהם היום להכין לנו דירות למקלט.

אבל – מוסיף טוביה – באותו בונקר ישנו אדם המכיר את הדרך. ובכל זאת אין הספקות מרפים מלענות והשאלה העיקרית פתרון אין לה: שם בצד הארי איך ימשיכו ברחובות ולהיכן ייאספו, והויכוח נמשך. לבסוף, מאין ברירה אחרת, הוחלט לשלוח קבוצה בת 10 חברים שתעבור דרך תעלות הביוב לצד הארי. עליה לצאת לשם בשעות הלילה, למצוא סתרה בחרבות בתים עזובים. חברים בעלי פרצוף ארי יוכלו למצוא שם את חברינו ויחדיו יחפשו מוצא. כל התכנית עדיין היא בחזקת ספק, כי אין לדעת אם יאות אותו יהודי לשמש לנו מורה דרך בתעלות. על אף הכל הוחלט לקום וללכת ועלי הוטל לצאת עם הקבוצה אל הבונקר שבפרנ-צ׳יסקנקה 20, לנהל שם מו"מ עם מורה הדרך ולשלחם לדרך.

סוף סוף הגענו אל הבונקר שבפרנציסקנקה 20. פגישת רעים סוערת. הצפיפות גדולה כאן על אחת כמה. אנו מרבים לספר להם,

לחברים, כי להם אין רדיו. מנהלים מו"מ עם מנהלי הבונקר וכן עם אותו הבחור היודע את הדרכים בתעלות הביוב, ומחליטים שהלילה יוצאים לדרך והוא עמנו. הוא נאות לכך בתנאי שיצורף אלינו ויצא עמנו. הלילה הסכים עוד לחזור וללמד את הדרך לאחד מהבחורים שלנו ועם הקבוצה השניה יצא וילוה אותה בדרכה.

כעבור שתי שעות וחצי חזרו שני הבחורים, בתוכם מורה הדרך. הם הודיעו שהגיעו עד המוצא, שהו והקשיבו לרחש הרחוב ממעל. דממה גדולה עמדה ברחוב. המחסום למעלה נפתח ובזה אחד זה טיפסו ועלו בסולם ויצאו החוצה. גם הם, שהוטל עליהם לחזור, טיפסו ועלו, הוציאו את ראשם החוצה, נשמו אל קרבם את האויר הרווה והרענן של הרחוב הארי שהיה שקוע בתרדמה עמוקה. רגעים מספר עוד לוו את היוצאים שלא נתקלו בשום משמר. אלא משחזרו פנימה וסגרו עליהם את הכסוי קלטו פתאום קולות יריה, ואין לדעת אם על היוצאים נורו היריות. אבל הלב אינו שקט. הם שמעו יריות!...

הלילה עובר, עוד מעט יאיר השחר. אנו מתכוננים לצאת, לחזור ולמסור דין וחשבון מפרשת היציאה. אלא שכאן נטפלו אלינו והפצירו בנו שבל נלך. הן עוד מעט יאיר היום ואין לשוטט בחוצות! סרבתי להשאר כאן יום תמים אלא שהעיפות כה גדולה, האברים נכספים למעט מנוחה...

מעריב היום ואני וחיים פ. יוצאים. במידה שאנו קרבים למילא 18 עולה מצב רוחנו. מתכנים תכניות מבדחות כיצד "נמתח" אותם בכניסתנו. אבל מה הופתענו בבואי לקרבת הבונקר והנה משהו שם אינו כתמול שלשום. לא הכרתי את המקום ורגע דמיתי שטעינו. חלה כאן איזו תמורה. החרבות פרוצות, המשמר על יד המבוא איננו ואף המבוא עצמו – היכן הוא? בלב מתגנבת חרדה שאני מתאמצת להתעלם ממנה ואני משערת שמא רצו אנשי הבונקר להתבצר יותר טוב והם עצמם גוללו כאן אבנים על המבוא לבל יוכר. אבל הן ששה מבואות לבונקר. אנו הולכים למבוא השני, למבוא השלישי, לרביעי ואין זכר להם ואף משמר אין. הלב מתמלא זועת בשורה רעה. אחד מאתנו מתחיל קורא בסיסמה, שמא מסתתר כאן משמר ויענה לקריאתנו, אבל אין עונה ואין אות.

אנו מתרוצצים מקרוב ובלב – חרדת אסון. בחצר סמוכה הבחנו פתאום צללים נעים בחשכה, מי בהליכה ומי בישיבה. רגע נדמה לנו שאלו הן קבוצותינו היוצאות לפעול כדרכן ערב ערב, ואנו נגשים אליהן בשמחה. אנו מכירים חברים שלנו אבל נרתעים מיד ממראם האיום. יצורים מגואלים ברפש ובאדמה, חלושים ורועדים, כאילו לא מעלמא-הדין. מישהו מתעלף ושני נושם בכבדות. יהודה ונגרובר מחרחר בנשימה חנוקה, כבדה

וטוסיה מוטלת פצועת ראש ורגל. אנו מוקפים שברי אדם שמספרים לנו בהתרגשות מה עבר עליהם, איך עלה הכורת על מקלט הלוחמים היהודים במילא 18 ואיך חשו מפלט המעטים.

וזאת הצלנו מפי השרידים על הקורות:

בצהרי יום אתמול, בעודם שוכבים ערומים למחצה על יצועיהם, הודיע פתאום המשמר שגרמנים מצויים בקרבת הבונקר וצעדיהם נשמעים. במקרים אלה נקטו הלוחמים היהודיים אחת משתי שיטות: האחת - מכיון שהגרמנים נוהגים להכריז תחילה בקול רם שעל כל היהודים לצאת החוצה, הרי שבראשונה תצא הפלוגה שלנו ונשקה חבוי עמה ולאחר רגעים מספר עליה להמם את הגרמנים ביריות פתאום, ובשעת המהומה להתפזר לכל עבר. ברור שחלק ימלט את נפשו, שיטה שניה אמרה לבלי להיענות לתביעת הגרמנים, להישאר בפנים. אם ינסו לחדור - לקדם את פניהם באש. במשך היום עוד אפשר יהיה להחזיק מעמד - הגרמנים לא יעיזו להיכנס פנימה -ובלילה לחוש מפלט. ידענו שגרמנים נוהגים להשתמש גם בגזים, אבל על כך לא נתנו את דעתנו ביותר. מישהו הפליט שאם הפנים שרויים במים, אין להם תוקף לגזים.

הוחלט לנקוט בשיטה שניה. אבל בקרוא הגרמנים את האנשים החוצה, יצאו האזרחים ועמהם מנהיגי השופ"ס *) ויסגירו את עצמם, ואילו מהלוחמים לא יצא איש. הגרמנים הוסיפו והכריזו שמי אשר יצא ילקח לעבודה והמסרב דינו להיירות במקום. חברינו התבצרו ליד המבוא וחיכו בנשק לכניסת הגרמנים. הגרמנים הוסיפו והבטיחו שלא יאונה כל רע, אבל איש לא נואל לצאת. לבסוף החחילו להכניס גזים והרעה כלתה אל פני הלוחמים.

קרוב איפוא קצם האיום של 120 לוחמים. אין מנוס אלא המות. הגרמנים לא דנו אותם למיתה מהירה. הם הכניסו פנימה כמות גזים קטנה והפסיקו, כדי לדכא את הרוח בחנק אישי וממושך. אריה וילנר היה הראשון שקרא לכל הלוחמים: בואו, נתאבד ובל נפול חיים בידי הגרמנים. החלה פרשה של התאבדויות. קולות יריה בקעו כאן בפנים. לוחמים יהודים שלחו יד בנפשם. קרה שאקדח לא פעל ובעליו נבוך ואומלל, בקש מחברו רחמים להמיתו, אבל איש לא ההין לשלוח יד בחברו. לוטק רוטבלט, אשר היה כאן עם אמו ובת דודתו, ירה באמו ארבע פעמים באקדחו ועדיין פרפרה פצועה וזבת דם. ברל ברוידה, אשר ידו נפצעה לפני כמה ימים ולא יכול היה לאחוז באקדוח, ביקש מחבריו שישימו קץ לחייו. מרדכי אנילביץ עדיין בטח שהמים מפיגים את סכנת הגזים והציע לנסות בדרך זו.

*) סדנאות

פתאום בא מישהו והודיע שנתגלה מוצא סמוי מעיני הגרמנים. אבל רק מעטים יצאו מבעד לפתח זה, והאחרים שנשארו עדיין בחיים נחנקו שם לאט באדי הגזים. כך נגדעה תפארת הגבורה של וארשה היהודית הלוחמת, הנאבקת – מאה לוחמים יהודיים מצאו כך את מותם. ובתוכם גם מרדכי אנילביץ, האהוב והחביב על הלוחמים, המפקד אמיץ הלב ויפה התואר, שגם בשעות האימה ריצדה בת-צחוק על שפתיו.

21 איש ניצלו מגיהינום זה, מהם 18 לוחמים. בחלקם היו פצועים מנסיון ההתאבדות, מהם ספגו במדה רבה אל תוך ריאותיהם מרעל הגזים וקשה היתה להם הנשימה. ביחוד רע מצבם של מנחם ביגלמן ויהודה ונגרובר.

היה זה מחזה איום, מרעיד נפש. כולנו חכינו לסוף, ידענו שהנה הוא קרב ובא וממנו אין מפלט, ובכל זאת הטיל הסיפור הזה צמרמורת זועה בלב. האבל על מות הגבורים, הצער על החברים המהלכים חיים למחצה – נקב בלב והיה רצון לסיים כבר פרשת גסיסה זו. לא ידענו את נפשנו, מטורפים עוד התרוצצנו מסביב לבונקר ובצפרנינו נסינו לעקור את אבני המקום המגובבות, אולי נצליח להגיע אל הגוויות, ואולי נוכל ליטול את הנשק. אבל הגרמנים פוצצו הכל בדינמיט. במתי-מעט, בהרגשת יתמות ושכול, קמנו כולנו ללכת מהמקום האיום הזה ולמצוא מפלט לקומץ החברים הפצועים והתשושים ושם לחשוב על המחר. השפתיים דובבו מלות פרידה לחברים הנאמנים והאמיצים, תפארת גבורתנו האומללה שנגדעה שם. פה קברנו את אחרית חלומותינו ותקוותינו, את היקר לנו מכל וחשנו שאנו הולכים עכשיו עירומים ומנושלים, עירומים מנפש, מחלום, מאמונה... הכל נקבר כאן לעד.

הלכנו, שיירת גוויות נעות כצללים ואין רוח בהם, כמתים מהלכים. כך נגררה השיירה לאטה דוממת, אבלה, והנפש החרדה – עירום ועריה.

אֲבוֹי לְךָ עַם רוֹצְחִים,
אֲבוֹי לְךָ, אֶת עַמִּי בְּעַרְתָּ בְּהַשְׁקֵט וָנַחַת,
וְכֹל בָּתֵּי־תְפִלָּה שֶׁלִּי שָׂרַפְתָּ עַד הַיְסוֹד,
בָּתֵּי־כְנֵסִיּוֹתַי עִם הַיְהוּדִים גַּם יַחַד,
וְעָרַי, עָרֵי הַקֹּדֶשׁ, הֶעָרִים הַיְהוּדִיּוֹת.

"אֲבוֹי לְךָ"...
י. קצנלסון

שמחת תורה בגיטו ורשה

לוח התאריכים של השואה והמרי

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
18 אוקטובר 1939	גירוש יהודים מוינה ללובלין.	
26	השלטונות הגרמניים ב"גנרל גוברנמן" מחייבים את היהודים בעבודת כפיה.	
16 נובמבר 1939	פקודה במחוז קאליש המחייבת את כל היהודים לענוד טלאי צהוב.כסימן היכר.	
23	פקודת הטלאי הצהוב ב"גנרל גוברנמן".	
18 דצמבר 1939	רישום הרכוש היהודי בלודז׳.	
ינואר 1940	הגרמנים מתחילים בגירושי יהודים מלודז׳.	
8 פברואר 1940	הוקם גיטו בפביאניץ. הגרמנים מוציאים פקודה על רכוז יהודי לודז׳ ברובע מגורים מיוחד: - הגיטו הראשון בפולין.	
1 מאי 1940	שערי גיטו לודז׳ נסגרים. אסור ליהודים לצאת מתוכו בלא רשיון מיוחד.	
18 מאי 1940	הגרמנים פוקדים על רישום כל יהודי הולנד.	
5 יוני 1940	הגרמנים מתחילים לרכז יהודים מגורשים במחנה אושביץ שבפולין.	
10 יוני 1940	יהודי לאסק נכלאים בגיטו.	
אוגוסט 1940		מתארגן "המבצר היהודי" גרעין ראשון לתנועת המרי היהודית בצרפת. התפתח אח"כ ל"ארגון הכוחות היהודיים

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
		המזויינים" (A . J) שנקרא כעבור זמן "ארגון יהודים לוחם" (O.J.C.).
8 אוגוסט 1940	גירוש יהודים מקרקיב.	
1 אוקטובר 1940	גזירות כלכליות על יהודי הולנד.	
4	שלטונות צרפת של וישי מרכזים את היהודים, שאינם אזרחי צרפת, במחנות.	
20	ממשלת וישי מבטלת את שווי הזכויות ליהודים, מעמד שניתן להם עוד ב-1791.	
15 נובמבר 1940	יהודי וארשה נכלאים בגיטו.	
3 דצמבר 1940	יהודי באדן ופפאלץ, כ9000 נפש, מוסעים לצרפת של וישי ונכלאים במחנה פליטים בגיר.	
27	הפרלמנט הבולגרי מקבל את החוק היהודי האנטישמי.	
20 ינואר 1941	פרעות ביהודים בבוקרשט.	
פברואר 1941	גירוש ראשון של יהודים מהולנד למאוטהאוזן ובוכנולד בגרמניה. שביתה כללית בהולנד נגד הגירושים.	
5 מרץ 1941	פקודה לריכוז היהודים בגיטו בקרקוב.	
9 אפריל 1941	יהודי צ'נסטוחוב נכלאים בגיטו.	
27	ועידה של נציגי רומניה, הונגריה, בולגריה, סלובקיה וקרואטיה מעבדת בברלין תחיקה יהודית אחידה למדינות מזרח אירופה וחצי-האי הבלקני. סעיף עיקרי - בידוד היהודים וכליאתם בגיטאות.	
1 מאי 1941	הנהגת הטלאי הצהוב בהולנד. יהודי לובלין נכלאים בגיטו.	

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
15 מאי 1941	חוק עבודת כפיה ברומניה לכל הגברים היהודיים.	
3 יוני 1941	למעלה מ-500 יהודים נהרגים בבגדד לאחר כשלון המרידה של ראשיד עלי.	
10	חוקים כלכליים אנטי יהודיים בבלגיה.	
26	טבח 1500 יהודים בקובנה.	
28	טבח 11.500 יהודים ביאסי.	
יולי 1941	החל מחודש זה ועד דצמבר מוציאים הגרמנים להורג 50.000 יהודים, רובם מוילנה בפונאר. 1500 יהודים נטבחים במינסק. 23 אלף יהודים נרצחים ב-קמנץ-פודולסק.	
1 יולי 1941	4000 יהודים נהרגים בלוצק.	
5	4000 יהודים בצ׳רנוביץ (בוקובינה) מוצאים להורג תוך 4 ימים.	
11	פקודה לכליאת היהודים בגיטו קובנה.	
16	פרעות בקישינוב, בירת בסרביה. מוקם גיטו בקישינוב.	
1 אוגוסט 1941	17 אלף יהודים מהונגריה מגורשים לפולין. חוסלו תוך שלשה חדשים.	
2	ההרג הראשון בסטניסלב (גליציה). יהודי ביאליסטוק נכלאים בגיטו.	
6	הנהגת הטלאי הצהוב בצ׳רנוביץ.	
9	22.467 יהודים מוצאים להורג במחוזות ניקולייב וחרסון (אוקראינה).	
15	יהודי קובנה נכלאים בגיטו.	
20	גירוש 4300 יהודים מפארים למחנה המעבר דראנסי.	
31	אקציה בקרב יהודי וילנא.	

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
1 ספטמבר 1941	הנהגת הטלאי הצהוב בגרמניה.	
3	גירוש כל יהודי זאגרב.	
6	יהודי וילנא נכלאים בגיטו.	
21	הנהגת החוקה האנטי יהודית בהולנד.	
26	ה"אקציה הגדולה"בקובנה.	
29	טבח 33.771 יהודים בקיוב (בבה יאר) בשני ימים.	
אוקטובר 1941	הגברים היהודים באסטוניה מוצאים להורג. יהודי דוינסק וריגה נכלאים בגיטו.	
8	התחלת חיסול גיטו ויטבסק. עד סוף דצמבר מוצאים להורג 7.090 יהודים.	
11	מתחיל חיסול גיטו קישינוב; יושביו מגורשים לטרנסניסטריה. יהודי צ׳רנוביץ נכלאים בגיטו.	
14	גירוש ראשון מצ׳רנוביץ ל-טרנסניטריה.	
15	גירושים מגרמניה (ברלין, המבורג, נפת הריינוס).	
16	הרג יהודים במאריופול (קרים).	
19	3.726 יהודים מוצאים להורג במוהילוב.	
23	טבח איום ביהודי אודיסה. עשרות אלפי יהודים נהרגים.	
1 נובמבר 1941	הוקם מחנה ינובו (ינובסקי) במזרח גליציה; במשך שנתיים של קיומו נהרגו בו כמאתים אלף יהודים. הוקם מחנה טרבלינקה.	
3	הקמת המחנות במזרח גליציה (בס"ה 89).	
7	6.624 יהודים נטבחים במינסק. הטבח נמשך עד ל-11 בחודש.	
9	חיסול גיטו דוינסק. 11.034 יהודים מוצאים להורג.	
29	הרג היהודים בקרץ (קרים).	

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
30 נובמבר 1941	10.600 היהודים מוצאים להורג בריגה. לא נותרו עוד יהודים מקומיים בעיר זו. כעבור זמן הועברו אליה 20.000 יהודים מן הרייך.	
דצמבר 1941	מוקמים מחנות השמדה בחלמנו ובבלז'ץ. בבלז'ץ הוקמו תאי הגאזים הראשונים.	בבריסל נוסדה פלוגת פרטיזנים יהודיים מסונפת לחיל המרד הלאומי הבלגי. הפלוגה נהפכה במשך הזמן לבטליון שלם.
10	פקודה בדבר הטלת עבודת כפיה על היהודים הזרים בצרפת של וישי.	
11		האניה "סטרומה" מפליגה מרומניה לא"י עם - 769 עולים.
	מוקם גיטו טרזיינשטדט.	
8 ינואר 1942	מלך דניה, כריסטיאן, מסרב להנהיג חוקי נירנברג בארצו, מאיים בהתפטרות.	בוילנא נוסד ארגון הפרטיזנים "פ.פ.א.".
6	התחלת חיסול גיטו קובנה.	
24		אחרי נדודים רבים, ללא יכולת להמשיך מקושטא לא"י עקב סירוב שלטונות הבריטיים, עלתה "סטרומה" על מוקש וכל נוסעיה, פרט לאחד, טבעו.
מרץ 1942	גירוש 17 אלף יהודים מסלובקיה לאושביץ וללובלין. מתחילים בהקמת תאי גאזים בטרבלינקה.	

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
2 מרץ 1942	3,412 יהודים נטבחים במינסק.	הסיסמה של ועד הפרטיזנים במינסק: "צא מן הגיטו".
27	מסתיימים הגירושים מגרמניה. "העברה" ראשונה מדראנסי לאושביץ.	ארגון שתי קבוצות פרטיזנים ע"י הועד במינסק (בסלוצק ובקוידנוב).
אפריל 1942	מחנה מיידנק נהפך ל-"מפעל" השמדה.	קם "הבלוק" (הגוש) האנטיפא-שיסטי בוארשה. מחוסר נשק מתפורר הגוש עד מהרה.
14	50.000 מיהודי לובלין מגורשים למיידנק.	התנגדות יהודים בעיירות פוליסיה.
מאי 1942	מוקם מחנה השמדה - סוביבור. 35 אלף יהודי סלובקיה מגורשים לאושביץ.	פרטיזנים יהודיים בצרפת מת-נקשים בחייהם של יהודים משתפי פעולה עם הגרמנים.
6		הקמת ארגון הפרטיזנים באיוויה (ע"י וילנה).
29	פקודת הטלאי הצהוב בצרפת הכבושה.	
12 יוני 1942	מתחילים בגירוש 60000 יהודים מגיטו לבוב. האקציה מסתימת ב24 ביוני.	
18	גירוש יהודים מפראג,	
22	התחלת חיסול גיטו וארשה (אקציה ראשונה שנמשכה עד ספטמבר). טבח 29 אלף יהודים בריגה ובקובנה - עד ל10 באוגוסט. מתאריך זה עד ל14 בנובמבר מוצאים להורג 45.467 יהודים במחוזות מינסק וסמולנסק. רצח 75 אלף יהודים בז'יטומיר, נובה אוקראינה וקיוב; הטבח מסתיים ב-3 לנובמבר.	
29	נפסקים הגירושים מצ'רנוביץ. נשארים בעיר 15 אלף יהודים.	
יולי 1942	במחנה טרבלינקה מתחילים להפעיל את תאי הגאזים. יהודי לבוב נכלאים בגטו	בבריסל, שרלרואה ולייז' מוקם ארגון של יהודי בלגיה. בליון נוסד המטה הראשי של הפרטיזנים היהודים בצרפת.

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
15 יולי 1942	מתחיל גירוש יהודי אמסטרדם לוסטרבורק, ומשם למחנות בגרמניה.	היהודים בקלצק מציתים את בתיהם של העירוניים הצוררים ושלשת אלפים מהם מצליחים לברוח ליערות (בראשותו של משה פיש).
22	חיסול גיטו ניסוויז'	מפלגות הפועלים מחליטות על הקמת ועד להגנת גיטו וארשה. התגוננות יהודי ניסוויז'.
28	10,000 יהודים מוצאים להורג במינסק; נשארים בה 2600 יהודים מגרמניה.	הועד מתפורר ותנועות "דרור" "השומ"הצ" ו"עקיבא" מקימות את הארגון היהודי הלוחם (ז.א.ב) בפולין.
1 אוגוסט 1942		הז'.וו.ז' (ארמיה קריובה) ממאנת להושיט עזרה לארגון היהודי הלוחם. הארגון מגלה בכרזות את האמת על השמדת יהודים בטרבלינקה וקורא להתגוננות.
3	השמדת יהודי וולוז'ין. מתחיל גירוש יהודי בלגיה (מבריסל ואנטוורפן), למחנה המעבר מאלין ומשם לאושביץ.	
6	השחיטה בז'טל.	
9		כ-800 מיהודי ז'יטל מצליחים להימלט ולייסד קבוצת פרטי-זנים (בראשותו של הירש קפלונסקי). 60 איש מיהודי מיר הצליחו להימלט ולארגן קבוצת פרטיזנים. פרטיזנים יהודים, בפקודו של ד"ר אטלאס, פושטים על דרצ'ין.
13	עד עתה גורשו 185 אלף מיהודי רומניה לטרנסניס-טריה. השמדת היהודים במיר. ראשית השמדת היהודים בשידליץ.	
19	14.000 יהודים נהרגים בלוצק.	
20		הארגון מתנקש בחייו של מפקד משטרת גיטו וארשה.

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
21 באוגוסט 1942		הנשק הראשון, מתנת ה"גוארדיה לודובה". מגיע לגיטו וארשה.
2 ספטמבר 1942	הריגות והשמדות בעיירות פוליסיה.	פלוגת פרטיזנים יהודים, בפקודו של מרסל ריימונד, תוקפת בהצלחה פלוגת צבא גרמנית ב"פלס דה להגסיון", בלבה של פאריס. פלוגות פרטיזנים יהודים פועלות בפוליסיה. פועלי ציון (צ.ס. ושמאל) מודיעים על הצטרפותם לארגון היהודי הלוחם בוארשה.
3		התגוננות אקטיבית בעירה לאחוה. נשקו של הארגון היהודי הלוחם בגיטו ורשה נופל בידי האויב.
5	חיסול גיטו לאסק.	פרטיזנים יהודיים בראשותו של ד"ר אטלאס פושטים על קוזלו-בשצ׳ינה.
22	התחלת חיסול גיטו צ׳נסטוחוב.	
23	חיסולים ראשונים של הגיטאות בגליל צ׳ורטקוב (מזרח גליציה).	
25	725 יהודים מגורשים מנורבגיה.	הארגון הלוחם בוארשה משגר שליחים לביאליסטוק, צ׳נסטוחוב. בנדין וקרקוב ומתחיל בארגון ההתגוננות.
אוקטובר 1942	מסתיים גירוש 58 אלף יהודים מסלובקיה לפולין.	יסוד קבוצת פרטיזנים בבורו-שטוב (גליל צ׳ורטקוב,מזרח גליציה).
27	השמדת היהודים בבודסלב.	התנגדות היהודים בשעת חיסול גיטו לוצק.
29		מפקד המשטרה היהודי בגיטו וארשה נהרג לפי פסק דינו של הארגון.
30		מפלגת ה"בונד"מצטרפת לארגון היהודי הלוחם אולם משתפת פעולה רק בוארשה.

תא	רד פ וכ יד	מר דצלד
3 נובמבר 1942		חבורת הפרטיזנים בקוברין נכנסת לפעולה; סובלת אבידות.
29		המקשר בין היודנרט והגסטאפו בוארשה נהרג ע"י הארגון היהודי. תסיסות של התנגדות בשידליץ.
5 דצמבר 1942		ד"ר אטלאס נופל בפעולה.
10	חיסול אחרוני היהודים שישבו על הבוג בטרנס-ניסטריה.	
23		הארגון היהודי הלוחם בקרקוב מתקיף את בית הקפה "ציגנריה". שגרמנים מבקרים בו והורג עשרות קצינים ואנשי גסטאפו.
4 ינואר 1943		התגוננות מזויינת בגיטו צ'נסטוחוב.
18	אקצית חיסול שניה בגיטו ורשה (נמשכת עד 21 בחודש).	הארגון היהודי מתגונן בורשה. עשרות חללים. בגלל ההתגוננות נפסקת לזמן מה האקציה. "גורדוניה" מצטרפת בפועל לקבוצות הלוחמות.
פברואר 1943		ה"ארמיה קריובה" מוסרת לארגון 50 רימונים ואקדחים וכמות קטנה של חמרי נפץ. הארגון משתלט על הגיטו ומטיל קנסות על היודנרט ועל יהודים בעלי יכולת. "הנוער הציוני" מצטרף לארגון.
4	אקצית חיסול ראשונה בגיטו ביאליסטוק.	
17	השמדת היהודים באושמיאנוב, שוינציאן ומיכיילישוק.	
22	חיסולו הסופי של גיטו סטאניסלאב.	
24	פקודה על ריכוז היהודים בגיטו בסלוניקי.	
מרץ 1943		התגוננות אקטיבית בברסלב.

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
14 מרץ 1943	חיסול גיטו קרקוב.	
17	חיסול סופי של גיטו לבוב.	
22	גירוש ראשון של יהודים מבולגריה.	
29	גירוש שני ואחרון של יהודים מבולגריה (8000 איש גורשו בשני המשלוחים).	
19 אפריל 1943	התחלת האקציה השלישית בגיטו ורשה (חיסול סופי).	הבטליון הפרטיזני היהודי הבלגי משחרר שיירת רכבות המובילות יהודים לאושביץ והורג את אנשי הס.ס. הממונים על הטרנספורט. הארגון היהודי הלוחם בורשה פותח במרד. הקרבות הראשונים מסתיימים בנצחון היהודים. הגרמנים נהדפים. טנקים מוצאים מפעולה.
20		הקרבות מתפשטים. חללים גרמניים נופלים בהתפוצצות מוקש. הגרמנים נסוגים. ארטילריה גרמנית מפגיזה את השטח. פעולת הסחה של ה"גוארדיה לודובה". פלוגת פרטיזנים ראשונה מגיטו וילנד יוצאת ליערות.
25 - 21		הגרמנים מתחילים להעלות באש חלקים של גיטו ורשה. הקשר בין הקבוצות הלוחמות נותק ונעשים מאמצים לחדשם. הלוחמים נאלצים לעבור להתקפות מן המארב. הדליקות בגיטו מתפשטות.
29 - 26		הלוחמים ממשיכים בקרבות פתע מקומיים. רבים הנופלים. נסיונות פריצה לעבר הצד הארי. קבוצה אחת מצליחה להבקיע דרך. הגרמנים מתחילים להשתמש באדי רעל נגד היהודים המסתתרים בתעלות הביוב.
29		אסירות המובלות להשמדה מכלא מונטלופי בקרקוב, בורחות בשעת ההעברה.

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
1 מאי 1943		קרב גלוי עם הגרמנים לאור היום, בגיטו ורשה.
2		התנגדות מזוינת של הלוחמים בזמן גילוי הבונקרים שבהם הם מסתתרים.
8		הגרמנים מתקיפים את בונקר המפקדה ברח' מילא 18 מכל עבריו בנשק חם, חמרי נפץ ואדי רעל. התנגדות נואשת של הלוחמים. חלק נופל בקרב, חלק מאבד עצמו לדעת וחלק מת מהרעלת גזים. מרדכי אנילביץ, מפקד הארגון היהודי הלוחם בגיטו ורשה, נופל בקרב זה.
9 - 10		קבוצה של לוחמים מחפשת מוצא לצד הארי דרך תעלות הביוב. חלק מצליח להגיע בדרך זו לצד הארי וממשיך, בעזרת ה"גורדיה לודובה" אל היערות. חלק נלכד במוצא התעלה ונופל בקרב. גיטו ורשה עולה בלהבות.
11		שרידי הלוחמים מסתתרים בחורבות וממשיכים בקרבות נואשים אחרונים עם הגרמנים.
יוני 1943	לא נותרו יהודים בלבוב.	
25	סוף חיסול גיטו - צ'נסטוחוב.	התקוממות הארגון היהודי הלוחם בגיטו צ'נסטוחוב.
2 יולי 1943	מחנה דראנסי, שהיה בידי שלטונות וישי, עובר לגרמנים.	פעולות מוצלחות של פרטיזנים יהודים ביערות וישקובה (לוחמי גיטו ורשה).
17 - 18		מאסרו והריגתו של יצחק ויטנברג מפקד "ארגון הפרטיזנים המאוחד" בוילנא.
אוגוסט 1943		הכוחות המזויינים היהודיים בצרפת מבריחים ילדים יהודים לספרד, משם הם יוצאים לא"י.
1 אוגוסט 1943	מחנה טרבלינקה מתחסל.	התקוממות האסירים במחנה טרבלינקה גורמת לחיסולו.
3	מתחילה אקצית החיסול בבנדין.	התנגדות מזויינת של חברי הארגון הלוחם בגיטו בנדין.
17	אקצית חיסול שניה ואחרונה בגיטו ביאליסטוק.	פורץ המרד בגיטו ביאליסטוק.

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
20 אוגוסט 1943		גילוי מקלט הלוחמים בגיטו ביאליסטוק. 71 לוחמים מוצאים להורג.
ספטמבר 1943		מרסל ריימונד, הפרטיזן היהודי, מתנקש בחייהם של אנשי רשות גרמניים בפאריס - ד"ר ריטר ופון שומבורג (מ"מ מפקד פאריס), והורגם.
1 ספטמבר 1943	התחלת החיסול הסופי של גיטו וילנה.	קרב בריקדה בגיטו וילנא.
14	חיסול גיטו לודז׳.	פלוגת הפרטיזנים האחרונה בגיטו וילנא יוצאת ליערות.
23	חיסול סופי של גיטו וילנא. חלק מגורש לעבודת כפיה באסטוניה וחלק להשמדה.	
29	אחרוני היהודים מגורשים מאמסטרדם לוסטרבורק.	
1 אוקטובר 1943		צנחנים ארצישראלים ראשונים אורני ואחישר, צונחים ברומניה, ונופלים מיד בשבי.
2	פקודת גירוש על יהודי דניה. הפגנות מחאה של האוכלוסיה הדנית. תודות לעזרת הדנים ומלכם וממשלת שודיה, הצליח כ-9000 יהודים להמלט לשודיה. 475 נפלו בידי הגרמנים.	
3	15 אלף מיהודי לובלין מגורשים לפוניאטובה ומושמדים שם.	
14		התקוממות במחנה ההשמדה בסוביבור.
16	גירוש ראשון של יהודי רומא לאושביץ (1100 איש)	

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
2 נובמבר 1943	חיסול גיטו ריגה	קבוצה ראשונה מגיטו קובנה מצטרפת לפרטיזנים.
3	18.000 מושמדים ביום זה במיידנק.	
5	שרידי היהודים במחנות לובלין מרוכזים במיידנק.	
19		התקוממות האסירים במחנה ינובסקי בלבוב.
1 דצמבר 1943	מוסוליני פוקד להעביר את כל יהודי רומא למחנה ריכוז ולהחרים את רכושם.	
18		הגרמנים מקיפים את קבוצת הפרטי-זנים של בורשטשוב; כולם נפלו בקרב. התקוממות אחרוני הזונדרקומנדו במחנה חלמנו.
מרץ 1944	מחוץ למחתרת לא שרדו עוד יהודים בפאריס.	
14		חנה סנש, ראובן דפני,, אבא ברדיצ'ב ויונה רוזנפלד צונחים ביוגוסלביה בדרכם להונגריה.
21		קבוצת עולים בת 238 נפש יוצאת בסירה "מילקה" מרומניה לא"י.
22	מכל המחנות בגליציה נשאר רק מחנה טלוסטה (350 יהודים).	
אפריל 1944		מרסל ריימונד מוצא להורג.
9	יהודי הונגריה מרוכזים בגיטאות.	נפילת הפרטיזנים יוצאי קובנה.
15		פרץ גולדשטיין ויואל פלגי צונחים ביוגוסלביה בדרכם להונגריה.
28	התחלת חיסול הגיטאות בהונגריה. 458 אלף יהו-דים הונגריים גורשו ל-אושביץ עד סוף אפריל 1944.	
15 מאי 1944		אנצו סרני צונח בשטח הכיבוש הגרמני באיטליה ונופל מיד בשבי.

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
9 יוני 1944		חנה סנש מבריחה את הגבול להונגריה ונאסרת.
12		יואל פלגי ופרץ גולדשטיין מבריחים את הגבול להונגריה.
27		יואל פלגי נאסר.
28	שיא בהריגת יהודים באושביץ - 24.000 איש ביום אחד.	
3 יולי 1944	מסתיים גירוש יהודי סאלוניקי.	
12	חיסול גיטו קובנה.	
27	9000 יהודים גורשו מהונגריה לוינה.	
31	נסתיים גירוש 26.000 יהודים מבלגיה לאושביץ.	
אוגוסט 1944	גירוש 30.000 יהודים מבודפשט.	
1		שרידי הארגון היהודי הלוחם לוקחים חלק במרד הפולני בוורשה.
6		סירת מנוע תורכית, בת 150 טונות "מפקורה", מוקשה ע"י צוללת בים השחור וטבעה יחד עם 290 פליטים יהודיים. רק 13 נצלו.
17	מחנה דראנסי חוסל.	
ספטמבר 1944		אבא ברדיצ׳ב יוצא בשניה בשליתות-הפעם לבנסקה ביסטריצה, כדי להגיע להונגריה. נתפס.
1	אחרוני היהודים גורשו מאוסטריה.	התקוממות הזונדרקומנדו באושביץ.
14		חיים חרמש, רפאל רייס וצבי בן-יעקב צונחים בסלובקיה.
20		חביבה רייק נוחתת בשדה התעופה בבאנסקה ביסטריצה.
אוקטובר 1944	חוסל מחנה חלמנו.	
26		בפיקודו של רפאל רייס ובהשתתפות חיים חרמש, חביבה רייק וצבי בן-יעקב מוקם מחנה פרטיזנים לוחמים יהודים

תאריכים	רדיפות וכליה	מרי והצלה
31	14.000 יהודי סלובקיה גורשו לאושביץ.	בהרי הטטרה הנמוכים, ליד לובקוביץ. מחנה הפרטיזנים היהודים בפיקודו של רפאל רייס מותקף ע"י הגרמנים. הלוחמים מתגוננים, אולם רובו של המחנה נשבה. בין השבויים - חביבה רייק, רפאל רייס וצבי בן יעקב. הוצאו להורג בתאריך בלתי ידוע.
נובמבר 1944	גירוש 20.000 יהודים מטרזיינשטדט להשמדה לאושביץ. 30.000 יהודי בודפשט גורשו למחנות סקסנהואזן ופלוסנברג - עד סוף דצמבר 1944.	
7		חנה סנש מוצאת להורג.
24		מניחים כי ביום זה הוצא אנצו סרני להורג.
25	הימלר מוציא פקודה להפסיק הריגת היהודים במחנות.	
28	76.000 יהודי סלובקיה מתוך 95.000 גורשו.	
15 ינואר 1945		אבא ברדיצ׳ב מוצא להורג בברטיסלבה.
31	הרג 7.000 יהודים שהובאו לחוף הים הבלטי תוך התנגדותם של הנרצחים.	
פברואר 1945	אחרוני היהודים בסלו-בקיה מגורשים טרז׳נשטט.	
1 מרץ 1945		מניחים כי ביום זה נהרג הצנחן פרץ גולדשטיין במחנה ריכוז גרמני.

עֲלוּ הַמְרֻצָּחִים, עֲלוּ הַנִּרְדָּפִים!
עֲלוּ מִן הַקְּבָרוֹת וּמִן הַמַּרְתֵּפִים,
עֲלוּ פּוֹרְצֵי גְבוּלוֹת! עֲלוּ פּוֹרְצֵי חוֹמָה!
כִּי חַי הָעָם, כִּי לֹא נִשְׁמַד מֵעַל הָאֲדָמָה!
כִּי חַי הָעָם, עוֹלֶה מֵעֲפָרוֹ –
וְהוּא צוֹעֵד לְקוֹל תְּרוּעַת הַשּׁוֹפָרוֹת.
כִּי הוּא חָזָק מִמְּשַׂנְאָיו וּמִמּוֹתוֹ,
כִּי הוּא נִצָּב כְּבֶן־חוֹרִין עַל אַדְמָתוֹ.

חיים גורי

אנו באנו ארצה

י. בורלא

קטנו מאד

קטנו מאד,
מכל עם נפלינו,
יאכלנו רפיון,
ימעדו רגלינו.
אך יגענו מאד!
מאסנו, מאסנו נדוד!
הן פה מפלטנו,
זו מולדתנו –
מאסנו, מאזנו נדוד.

ירב זדון
יסער סביבנו,
קצף שנאה
ירעמו אויבינו,
אך יגענו מאד –
מאסנו, מאסנו נדוד!
הן פה מפלטנו,
זו מולדתנו –
מאסנו, מאסנו נדוד.

לא אגרוף,
לא פשע,
לא איבה,
לא רשע
יטונו כפסע
מארץ הישע.

ארץ מולדתנו
מפלט תקותנו!...

קטע מן "הדים"; עתון ילדי ביה"ס בכפר-גנים
ניסן תשכ"ז, עמוד 3.

אנו מנציחים את לאסק

בפולין, בין לודז' לקליש, שכנה עיירה, מוקפת חומת יערות-אורן ובה קהילת לאסק.

בוקר בוקר הפציעו קולות תפילה ולומדי תורה מתוך בתי המדרש ו"החדרים" שלה. יהודיה אצו יום-יום לעבודתם, למסחרם ולמצוא את לחמם, זה דורות רבים.

עם פרוץ מלחמת הנאצים נגד פולין ב-1939 בא הקץ לשאננות העיירה. היהודים נכלאו בגיטו, מאות צעירים וצעירות נשלחו למחנות של עבודת-כפיה ואת השאר להשמדה.

נמחקה קהילת ישראל בלאסק מתחת שמי פולין.

אנו, תלמידי כתות ז-ח החלטנו להחיות את הקהילה הזאת. גובים עדות, שואלים שאלות את שרידי השואה מלאסק, הבאים אלינו לביה"ס, ושומעים את ספוריהם אשר עולל להם הצורר.

את כל זאת אנו כותבים בספר, למען נדע ונזכור אנחנו והבאים אחרינו את האסון הגדול, וננציח בזה את קיומה של לאסק בינינו.

כבוד וזכות גדולה היא לנו!

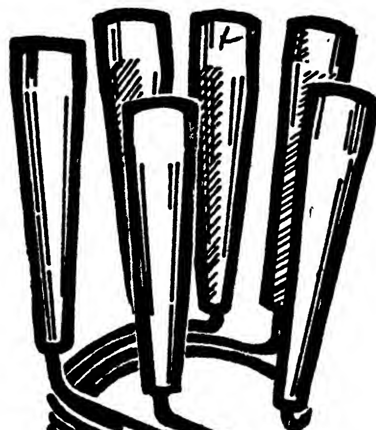
ורד ויורם

כתה ז'

פינת ההנצחה

של קהילת לאסק
בביה"ס כפר - גנים

B